

Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

**Szkoła ponadpodstawowa:
liceum ogólnokształcące, technikum
oraz branżowa szkoła I i II stopnia**

Etyka

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

**Szkoła ponadpodstawowa:
4-letnie liceum
5-letnie technikum**

Etyka

Spis treści

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego, III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum	7
Podstawa programowa przedmiotu etyka	14
Zakres podstawowy	14
Cele kształcenia – wymagania ogólne	14
Treści nauczania – wymagania szczegółowe	15
Warunki i sposób realizacji	18
Komentarz do podstawy programowej liceum i technikum, <i>Jacek Frydrych</i>	21
Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego, III etap edukacyjny: branżowa szkoła I stopnia	35
Podstawa programowa przedmiotu etyka	41
Cele kształcenia – wymagania ogólne	41
Treści nauczania – wymagania szczegółowe	41
Warunki i sposób realizacji	44
Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego, III etap edukacyjny: branżowa szkoła II stopnia	49
Podstawa programowa przedmiotu etyka	55
Cele kształcenia – wymagania ogólne	55
Treści nauczania – wymagania szczegółowe	55
Warunki i sposób realizacji	58

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego

III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum

Kształcenie ogólne w szkole ponadpodstawowej tworzy programowo spójną całość i stanowi fundament wykształcenia, umożliwiając zdobycie zróżnicowanych kwalifikacji zawodowych, a następnie ich doskonalenie lub modyfikowanie, otwierając proces uczenia się przez całe życie.

Celem kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym i technikum jest:

- 1) traktowanie uporządkowanej, systematycznej wiedzy jako podstawy kształtowania umiejętności;
- 2) doskonalenie umiejętności myślowo-językowych, takich jak: czytanie ze zrozumieniem, pisanie twórcze, formułowanie pytań i problemów, posługiwanie się kryteriami, uzasadnianie, wyjaśnianie, klasyfikowanie, wnioskowanie, definiowanie, posługiwanie się przykładami itp.;
- 3) rozwijanie osobistych zainteresowań ucznia i integrowanie wiedzy przedmiotowej z różnych dyscyplin;
- 4) zdobywanie umiejętności formułowania samodzielnych i przemyślanych sądów, uzasadniania własnych i cudzych sądów w procesie dialogu we wspólnocie dociekającej;
- 5) łączenie zdolności krytycznego i logicznego myślenia z umiejętnościami wyobrażeniowo-twórczymi;
- 6) rozwijanie wrażliwości społecznej, moralnej i estetycznej;
- 7) rozwijanie narzędzi myślowych umożliwiających uczniom obcowanie z kulturą i jej rozumienie;
- 8) rozwijanie u uczniów szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym i technikum należą:

- 1) myślenie – rozumiane jako złożony proces umysłowy, polegający na tworzeniu nowych reprezentacji za pomocą transformacji dostępnych informacji, obejmującej interakcję wielu operacji umysłowych: wnioskowanie, abstrahowanie, rozumowanie, wyobrażanie sobie, sądzenie, rozwiązywanie problemów, twórczość. Dzięki temu, że uczniowie szkoły ponadpodstawowej uczą się równocześnie różnych przedmiotów, możliwe jest rozwijanie następujących typów myślenia: analitycznego, syntetycznego, logicznego, komputacyjnego, przyczynowo-skutkowego, kreatywnego, abstrakcyjnego; zachowanie ciągłości kształcenia ogólnego rozwija zarówno myślenie percepcyjne, jak i myślenie pojęciowe. Synteza obu typów myślenia stanowi podstawę wszechstronnego rozwoju ucznia;
- 2) czytanie – umiejętność łącząca zarówno rozumienie sensów, jak i znaczeń symbolicznych wypowiedzi; kluczowa umiejętność lingwistyczna i psychologiczna prowadząca do

- rozwoju osobowego, aktywnego uczestnictwa we wspólnocie, przekazywania doświadczeń między pokoleniami;
- 3) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie, to podstawowa umiejętność społeczna, której podstawą jest znajomość norm językowych oraz tworzenie podstaw porozumienia się w różnych sytuacjach komunikacyjnych;
 - 4) kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki, w tym programowanie;
 - 5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym dbałość o poszanowanie praw autorskich i bezpieczne poruszanie się w cyberprzestrzeni;
 - 6) umiejętność samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania, rzetelnego korzystania ze źródeł;
 - 7) nabywanie nawyków systematycznego uczenia się, porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania;
 - 8) umiejętność współpracy w grupie i podejmowania działań indywidualnych.

Jednym z najważniejszych zadań liceum ogólnokształcącego i technikum jest rozwijanie kompetencji językowej i kompetencji komunikacyjnej stanowiących kluczowe narzędzie poznawcze we wszystkich dyscyplinach wiedzy. Istotne w tym zakresie jest łączenie teorii i praktyki językowej. Bogacenie słownictwa, w tym poznawanie terminologii właściwej dla każdego z przedmiotów, służy rozwojowi intelektualnemu ucznia, a wspomaganie i dbałość o ten rozwój należy do obowiązków każdego nauczyciela.

Ważnym zadaniem szkoły jest przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz dokumentowania swojej pracy, z uwzględnieniem prawidłowej kompozycji tekstu i zasad jego organizacji, z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Realizację powyższych celów powinna wspomagać dobrze wyposażona biblioteka szkolna, dysponująca aktualnymi zbiorami, zarówno w postaci księgozbioru, jak i w postaci zasobów multimedialnych. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni odwoływać się do zasobów biblioteki szkolnej i współpracować z nauczycielami bibliotekarzami w celu wszechstronnego przygotowania uczniów do samokształcenia i świadomego wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji.

Ponieważ środki społecznego przekazu odgrywają coraz większą rolę, zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym, każdy nauczyciel powinien poświęcić dużo uwagi edukacji medialnej, czyli wychowaniu uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów.

Ważnym celem działalności szkoły jest skuteczne nauczanie języków obcych. Bardzo ważne jest dostosowanie zajęć do poziomu przygotowania ucznia, które uzyskał na wcześniejszych etapach edukacyjnych.

Ważnym zadaniem szkoły jest także edukacja zdrowotna, której celem jest rozwijanie u uczniów postawy dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu.

W procesie kształcenia ogólnego szkoła kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji.

Kształcenie i wychowanie w liceum ogólnokształcącym i technikum sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i regionalnej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat. Szkoła dba o wychowanie młodzieży w duchu akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka, kształtuje postawę szacunku dla środowiska przyrodniczego, motywuje do działań na rzecz ochrony środowiska oraz rozwija zainteresowanie ekologią.

Duże znaczenie dla rozwoju młodego człowieka oraz jego sukcesów w dorosłym życiu ma nabywanie kompetencji społecznych, takich jak: komunikacja i współpraca w grupie, w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz organizacja i zarządzanie projektami.

Strategia uczenia się przez całe życie wymaga umiejętności podejmowania ważnych decyzji, poczynając od wyboru szkoły ponadpodstawowej, kierunku studiów lub konkretnej specjalizacji zawodowej, poprzez decyzje o wyborze miejsca pracy, sposobie podnoszenia oraz poszerzania swoich kwalifikacji, aż do ewentualnych decyzji o zmianie zawodu. I te umiejętności kształtowane będą w szkole ponadpodstawowej.

Przedmioty w liceum ogólnokształcącym i technikum mogą być nauczane w zakresie podstawowym lub w zakresie rozszerzonym:

- 1) tylko w zakresie podstawowym – przedmioty: muzyka, plastyka, podstawy przedsiębiorczości, wychowanie fizyczne, edukacja dla bezpieczeństwa, wychowanie do życia w rodzinie, etyka;
- 2) w zakresie podstawowym i w zakresie rozszerzonym: język polski, język obcy

nowożytny, matematyka, język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny – język kaszubski, historia, wiedza o społeczeństwie, geografia, biologia, chemia, filozofia, fizyka, informatyka;

- 3) tylko w zakresie rozszerzonym – przedmioty: historia muzyki, historia sztuki, język łaciński i kultura antyczna.

Szkoła ma stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod i technik wywodzących się z informatyki, w tym logicznego i algorytmicznego myślenia, programowania, posługiwania się aplikacjami komputerowymi, wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, posługiwania się komputerem i podstawowymi urządzeniami cyfrowymi oraz stosowania tych umiejętności na zajęciach z różnych przedmiotów, m.in. do pracy nad tekstem, wykonywania obliczeń, przetwarzania informacji i jej prezentacji w różnych postaciach.

Każda sala lekcyjna powinna mieć dostęp do internetu, uczniowie i nauczyciele powinni mieć zapewniony dostęp do pracowni stacjonarnej lub mobilnej oraz możliwość korzystania z własnego sprzętu. Wszystkie pracownie powinny być wyposażone w monitor interaktywny (z wbudowanym komputerem i oprogramowaniem) lub zestaw: komputer, projektor i tablica interaktywna lub ekran.

Szkoła ma również przygotowywać uczniów do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci.

Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości.

Uczniom z niepełnosprawnościami szkoła zapewnia optymalne warunki pracy. Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia. Zatem nauczyciel powinien tak dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia (uniemożliwiały osiągnięcie sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami.

Bardzo istotna jest edukacja zdrowotna, która prowadzona konsekwentnie i umiejętnie będzie przyczyniać się do poprawy kondycji zdrowotnej społeczeństwa oraz pomyślności ekonomicznej państwa.

Zastosowanie metody projektu, oprócz wspierania w nabywaniu opisanych wyżej kompetencji, pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych.

Opis wiadomości i umiejętności zdobytych przez ucznia w szkole ponadpodstawowej jest przedstawiany w języku efektów uczenia się, zgodnie z Polską Ramą Kwalifikacji¹.

Działalność edukacyjna szkoły określona jest przez:

- 1) szkolny zestaw programów nauczania;
- 2) program wychowawczo-profilaktyczny szkoły.

Szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

Obok zadań wychowawczych i profilaktycznych nauczyciele wykonują również działania opiekuńcze odpowiednio do istniejących potrzeb.

Działalność wychowawcza szkoły należy do podstawowych celów polityki oświatowej państwa. Wychowanie młodego pokolenia jest zadaniem rodziny i szkoły, która w swojej działalności musi uwzględniać wolę rodziców, ale także i państwa, do którego obowiązków należy stwarzanie właściwych warunków wychowania. Zadaniem szkoły jest ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny. Wychowanie ukierunkowane na wartości zakłada przede wszystkim podmiotowe traktowanie ucznia, a wartości skłaniają człowieka do podejmowania odpowiednich wyborów czy decyzji. W realizowanym procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoła podejmuje działania związane z miejscami ważnymi dla pamięci narodowej, formami upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości, najważniejszymi świętami narodowymi i symbolami państwowymi.

W czteroletnim liceum ogólnokształcącym i pięcioletnim technikum są realizowane następujące przedmioty:

- 1) język polski;
- 2) język obcy nowożytny;
- 3) filozofia;
- 4) język łaciński i kultura antyczna;
- 5) muzyka;
- 6) historia muzyki;
- 7) plastyka;

¹ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz. U. z 2017 r. poz. 986 i 1475).

- 8) historia sztuki;
- 9) historia;
- 10) wiedza o społeczeństwie;
- 11) geografia;
- 12) podstawy przedsiębiorczości;
- 13) biologia;
- 14) chemia;
- 15) fizyka;
- 16) matematyka;
- 17) informatyka;
- 18) wychowanie fizyczne;
- 19) edukacja dla bezpieczeństwa;
- 20) wychowanie do życia w rodzinie²⁾;
- 21) etyka;
- 22) język mniejszości narodowej lub etnicznej³⁾;
- 23) język regionalny – język kaszubski³⁾.

Etyka

Etyka jako przedmiot szkolny stara się respektować charakter etyki jako dyscypliny filozoficznej o ugruntowanej, wielowiekowej tradycji, bogatym dorobku teoretycznym i licznych zastosowaniach praktycznych. W podstawie programowej etyki wyeksponowany jest przede wszystkim jej charakter praktyczny, nie pomija się jednak jej wymiaru teoretycznego. Umiejętne powiązanie tych dwóch aspektów edukacji etycznej pozwala rozwijać fundamentalną dla procesu edukacji umiejętność myślenia, którego istotą jest nieustanna interakcja między teoretyzowaniem (tym, co ogólne) a konkretnymi symulacjami i samym działaniem (tym, co szczegółowe).

Na tym założeniu oparta jest koncepcja podstawy programowej etyki, czego wyrazem jest określony zestaw celów kształcenia oraz stosowny dobór treści nauczania.

Cele kształcenia określone w podstawie programowej etyki odpowiadają specyfice tego przedmiotu i uwzględniają zarówno jego charakter praktyczno-wychowawczy (tożsamość, podmiotowość, rozwój moralny, tworzenie wypowiedzi o moralności, samokształcenie), jak i teoretyczno-filozoficzny (wiedza o etyce, tworzenie wypowiedzi z akcentem na poprawność uzasadnień, samokształcenie).

² Sposób nauczania przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie określają przepisy wydane na podstawie art. 4 ust. 3 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. poz. 78, z 1995 r. poz. 334, z 1996 r. poz. 646, z 1997 r. poz. 943 i poz. 1040, z 1999 r. poz. 32 oraz z 2001 r. poz. 1792).

³ Przedmiot język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz przedmiot język regionalny – język kaszubski jest realizowany w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 13 ust. 3 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2017 r. poz. 2198, 2203 i 2361).

Treści nauczania zostały podzielone na dwie części – ogólną i teoretyczną (elementy etyki ogólnej) oraz szczegółową i praktyczną (wybrane zagadnienia etyki szczegółowej). Treści nauczania z części pierwszej mają dostarczać teoretycznych narzędzi, pozwalających uczniom w sposób rzetelny, pogłębiony podejmować zagadnienia szczegółowe opisane w części drugiej z zakresu etyki życia osobistego, bioetyki, etyki społecznej i politycznej, etyki środowiskowej, etyki nauki i etyk zawodowych.

Warto podkreślić, że specyfika edukacji etycznej pozwala zogniskować uwagę uczniów nie tylko na prakseologicznie pojętych celach kształcenia (mieralne efekty kształcenia), ale przede wszystkim na celach związanych z rozumieniem siebie i świata (hermeneutyczny aspekt kształcenia) oraz na wzmacnianiu autonomii ucznia (emancypacyjny aspekt kształcenia).

Praktyczno-wychowawczy charakter etyki, szerokie spektrum zagadnień stanowiących przedmiot rozważań etycznych oraz mocny akcent położony w podstawie programowej na rozwijanie zdolności samodzielnego, krytycznego myślenia sprawiają, że etyka może pełnić funkcję przedmiotu integrującego procesy edukacyjne realizowane w ramach nauczania przedmiotowego.

Podstawa programowa przedmiotu etyka

III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum

Zakres podstawowy

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Tożsamość, podmiotowość i rozwój moralny.
 1. Rozwijanie wrażliwości moralnej.
 2. Identyfikowanie i rozumienie wartości, norm oraz postaw moralnych związanych z różnymi dziedzinami życia indywidualnego i społecznego.
 3. Rozwijanie postawy szacunku wobec każdego człowieka.
 4. Rozwijanie postawy odpowiedzialności za siebie oraz swoje społeczne i przyrodnicze otoczenie.
 5. Rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia.
 6. Identyfikowanie i analizowanie problemów oraz dylematów moralnych.
 7. Tworzenie aksjologiczno-moralnego komponentu własnego światopoglądu.
 8. Rozwijanie postaw społecznych, obywatelskich i patriotycznych.
- II. Wiedza o etyce.
 1. Rozumienie specyfiki refleksji etycznej.
 2. Znajomość głównych pojęć, problemów, sporów, stanowisk i wybranych koncepcji w etyce.
- III. Tworzenie wypowiedzi.
 1. Formułowanie pytań dotyczących sfery aksjologiczno-moralnej.
 2. Formułowanie sądów wartościujących oraz ich uzasadnianie.
 3. Doskonalenie umiejętności uczestniczenia w dialogu i umiejętności dyskusowania o zagadnieniach moralnych.
- IV. Samokształcenie.
 1. Rozwijanie umiejętności samodzielnego poszukiwania i wartościowania informacji oraz odpowiedzialnego korzystania z wiedzy.
 2. Kształcenie umiejętności uczenia się.
 3. Rozwijanie samoświadomości moralnej.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Elementy etyki ogólnej.

1. Podstawy etyki. Uczeń:

- 1) wie i wyjaśnia, czym jest etyka;
- 2) charakteryzuje główne typy refleksji etycznej: etyka opisowa, etyka normatywna, etyka ogólna, etyka szczegółowa (etyka praktyczna), metaetyka;
- 3) analizuje i wyjaśnia relacje między etyką, moralnością, obyczajami, prawem i religią;
- 4) objaśnia pojęcia: dobro i zło, wartość, godność, prawda, wolność, odpowiedzialność oraz rozważa rolę tych pojęć w etyce;
- 5) wyjaśnia pojęcie normy moralnej oraz przedstawia genezę norm moralnych;
- 6) zna i objaśnia klasyczną koncepcję osoby;
- 7) charakteryzuje wybrane filozoficzne koncepcje człowieka oraz wyjaśnia zależności między rozstrzygnięciami antropologicznymi a etycznymi;
- 8) definiuje odpowiednie terminy, rekonstruuje argumenty i zajmuje określone stanowisko w sporze absolutyzmu z relatywizmem etycznym;
- 9) charakteryzuje główne typy refleksji etycznej i stosuje wybrane teorie etyczne do analizy szczegółowych zagadnień moralnych:
 - a) etyka aretologiczna (np. etyka Arystotelesa, współczesna etyka cnót),
 - b) etyka deontologiczna (np. etyka prawa naturalnego, etyka Immanuela Kanta),
 - c) etyka konsekwencjalistyczna (np. utilitaryzm).

2. Analiza ludzkiego działania w aspekcie moralnym. Uczeń:

- 1) identyfikuje główne elementy struktury ludzkiego działania: podmiot (sprawca), adresat, przedmiot (wewnętrzna treść), motyw, intencja, skutki, okoliczności;
- 2) rozpoznaje i nazywa podstawowe emocje oraz uczucia; posługuje się nazwami emocji i uczuć do charakteryzowania przeżyć własnych oraz przeżyć innych osób – rzeczywistych i fikcyjnych;
- 3) zna i wyjaśnia pojęcia sprawstwa i zaniechania, opisuje i wyjaśnia zjawisko trafu moralnego;
- 4) zna różne kryteria moralnego wartościowania i posługuje się nimi przy wyznaczaniu moralnej wartości czynów;
- 5) zna, objaśnia i stosuje główne kategorie deontyczne: działania nakazane, zakazane, dozwolone, chwalebne (supererogacyjne);
- 6) zna, objaśnia i stosuje główne kategorie aretyczne: cnota, wada, charakter, wzór osobowy;
- 7) charakteryzuje roztropność jako zdolność usprawniającą podmiot do podejmowania trafnych decyzji; rozwija cnotę roztropności;
- 8) zna i wyjaśnia klasyczną koncepcję sumienia, kształtuje sumienie;

- 9) wykorzystuje pojęcia dyskursu etycznego do analizowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych.

II. Wybrane zagadnienia etyki szczegółowej (praktycznej, stosowanej, zawodowej).

1. Etyka życia osobistego (indywidualnego). Uczeń:

- 1) identyfikuje i analizuje problem sensu życia w kontekście klasycznego pytania etycznego: „jak należy żyć?”;
- 2) identyfikuje i analizuje problem szczęścia, rozważa relację szczęścia do moralności;
- 3) identyfikuje i analizuje moralne aspekty przyjaźni, charakteryzuje przyjaźń jako relację międzysobową, ocenia wartość przyjaźni;
- 4) identyfikuje i analizuje moralne aspekty miłości, charakteryzuje miłość jako relację międzysobową, rozważa relację miłości do moralności;
- 5) identyfikuje i analizuje moralne aspekty ludzkiej seksualności, rozpoznaje biologiczne, psychiczne, społeczne i kulturowe uwarunkowania ludzkiej seksualności, formułuje ocenę moralną różnych zachowań seksualnych;
- 6) podaje przykłady działań, które są wyrazem troski o własne zdrowie i życie; wyjaśnia, dlaczego należy odnosić się z szacunkiem do własnego ciała;
- 7) analizuje problem stosowania środków psychoaktywnych i formułuje ocenę moralną dotyczącą tego typu działań (m.in. na przykładzie skutków ich stosowania przez uczestników ruchu drogowego);
- 8) identyfikuje i analizuje moralne aspekty życia rodzinnego, zna i porównuje różne historyczne i kulturowe modele rodziny, wyjaśnia znaczenie relacji rodzinnych w kontekście rozwoju moralnego człowieka, ocenia wartość rodziny;
- 9) wyjaśnia, dlaczego człowiekowi należy okazywać szacunek; kształtuje postawę szacunku wobec każdego człowieka;
- 10) wyjaśnia, na czym polega autonomia człowieka, podaje przykłady postaw autonomicznych i nieautonomicznych;
- 11) analizuje fenomen śmierci, rozpoznaje biologiczne, psychiczne, społeczno-kulturowe aspekty śmierci i umierania.

2. Bioetyka. Uczeń identyfikuje i rozważa problemy moralne związane z:

- 1) początkiem ludzkiego życia (np. sztuczne zapłodnienie, aborcja);
- 2) trwaniem i rozwojem ludzkiego życia (np. transplantacje, inżynieria genetyczna – klonowanie);
- 3) końcem ludzkiego życia (np. uporczywa terapia, opieka paliatywna, eutanazja, samobójstwo).

3. Etyka społeczna i polityczna. Uczeń:

- 1) charakteryzuje relację: polityka – moralność;
- 2) rozważa zagadnienie relacji: jednostka – społeczeństwo w kontekście sporu między indywidualizmem a kolektywizmem;

- 3) rozważa zagadnienie naczelnych wartości w życiu społecznym w kontekście sporu między liberalizmem kulturowym a konserwatyzmem;
 - 4) rozważa relację między prawem a moralnością w kontekście sporu między teorią prawa naturalnego a pozytywizmem prawniczym;
 - 5) wyjaśnia pojęcie dobra wspólnego oraz podaje jego przykłady; angażuje się w realizację dobra wspólnego;
 - 6) wyjaśnia znaczenie zasady solidaryzmu i kształtuje postawę solidarności;
 - 7) wyjaśnia pojęcie sprawiedliwości; kształtuje cnotę sprawiedliwości;
 - 8) zna i analizuje pojęcie tolerancji, rozważa zagadnienie granic tolerancji, kształtuje postawę otwartości i tolerancji;
 - 9) wyjaśnia pojęcie praw człowieka, analizuje wybrane artykuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, wskazuje przykłady łamania praw człowieka oraz rozważa różne sposoby ich ochrony;
 - 10) identyfikuje źródła totalitaryzmu i rozważa jego moralne aspekty;
 - 11) rozważa zalety i ograniczenia demokracji;
 - 12) rozważa znaczenie prawdy w życiu społecznym i politycznym; kształtuje postawę uczciwości;
 - 13) rozpoznaje różne przejawy kłamstwa, zna społeczne skutki kłamstwa i dokonuje moralnej oceny kłamstwa;
 - 14) identyfikuje i analizuje problemy moralne dotyczące kwestii wolności słowa i jej granic;
 - 15) analizuje problem relacji między sztuką a moralnością, rozważa zagadnienie wolności artystycznej i jej granic;
 - 16) rozważa kwestię różnorodności kulturowej Europy i świata, wartościowania kultur i dialogu międzykulturowego, identyfikuje i analizuje problemy moralne dotyczące kwestii imigrantów i uchodźców;
 - 17) rozważa moralne aspekty wojny i pokoju, przedstawia koncepcję wojny sprawiedliwej, rekonstruuje stanowisko pacyfizmu, rozważa zjawisko terroryzmu i formułuje jego ocenę moralną;
 - 18) wyjaśnia pojęcie kary kryminalnej, zna główne koncepcje kary kryminalnej, rozważa kwestię uzasadnienia stosowania kary kryminalnej; rozważa argumenty za i przeciw karze śmierci, formułuje ocenę moralną kary śmierci.
4. Etyka a nauka i technika. Uczeń:
- 1) podaje przykłady właściwego i niewłaściwego wykorzystywania nowych technologii, w szczególności technologii informatycznych;
 - 2) jest świadomy, że postęp cywilizacyjny dokonuje się dzięki wiedzy; wyjaśnia, dlaczego wiedza jest dobrem (wartością);
 - 3) identyfikuje i analizuje wybrane problemy moralne związane z postępem naukowo-technicznym (np. problem ochrony prywatności, ochrony praw autorskich, cyberprzemocy, rozwój sztucznej inteligencji, transhumanizm).

5. Etyka środowiskowa. Uczeń:

- 1) określa, czym jest bioróżnorodność, uzasadnia potrzebę ochrony bioróżnorodności;
- 2) rozważa zagadnienie moralnego statusu zwierząt;
- 3) formułuje argumenty na rzecz ochrony przyrody, angażuje się w działania na rzecz ochrony środowiska.

6. Etyki zawodowe. Uczeń:

- 1) wyjaśnia związek między uczeniem się a wykonywaną pracą; wyjaśnia znaczenie pracy zarobkowej;
- 2) zna główne zasady etyk zawodowych i stosuje je do analizy szczegółowych zagadnień z zakresu wybranych etyk zawodowych (np. etyki dziennikarskiej, etyki lekarskiej, etyki menedżerskiej, etyki nauczycielskiej, etyki pracownika PR, etyki prawniczej);
- 3) w analizie wybranych zagadnień z zakresu etyk zawodowych wykorzystuje zapisy stosownych kodeksów etycznych;
- 4) rozważa zalety i wady kodeksów etycznych;
- 5) tworzy kodeks etyczny klasy (szkoły);
- 6) objaśnia, czym jest społeczna odpowiedzialność biznesu.

Lista lektur (zalecane do wykorzystania przy omawianiu wybranych zagadnień etycznych):

- 1) Arystoteles, *Etyka nikomachejska* (fragmenty);
- 2) Epikur, *List do Menoikeusa* (fragmenty);
- 3) św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna* (fragmenty);
- 4) I. Kant, *Uzasadnienie metafizyki moralności* (fragmenty);
- 5) J.S. Mill, *Utylitaryzm* (fragmenty), *O wolności* (fragmenty);
- 6) T. Kotarbiński, *Medytacje o życiu godziwym* (fragmenty);
- 7) R. Ingarden, *Księżeczka o człowieku* (fragmenty);
- 8) K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność* (fragmenty).

Warunki i sposób realizacji

Proponowana podstawa programowa etyki dla szkół ponadpodstawowych opiera się na określonych założeniach dotyczących warunków (podmiotowych, przedmiotowych i organizacyjnych) oraz sposobu jej realizacji.

Zakłada się, że uczestnicy zajęć z etyki będą zmagali się z typowymi zadaniami rozwojowymi okresu dorastania, takimi jak: psychiczne usamodzielnianie się wobec rodziców i innych dorosłych, interioryzowanie określonych wartości, zasad, wzorców, wypracowywanie satysfakcjonujących relacji z innymi (przede wszystkim z rówieśnikami), przygotowanie się do wyboru i pełnienia doniosłych ról społecznych (partnerskich, małżeńskich, rodzicielskich, zawodowych, obywatelskich). Warto mieć na uwadze, że zazwyczaj z tego typu zadaniami idą w parze takie postawy, przeżycia i zachowania jak: niepewność, kontestacja, zmienność emocjonalna i poznawcza, krytycyzm, ciekawość, skłonność do poszukiwań

i eksperymentowania. Mając na uwadze podmiotowe warunki realizacji podstawy programowej, można uznać, iż lekcje etyki mają pomóc uczniowi w jego samoidentyfikacji jako podmiotu moralnego i stymulować jego rozwój moralny na poziomie kognitywno-afektywnym i behawioralnym. Ważnym zadaniem nauczyciela jest stworzenie takich warunków na lekcjach etyki, aby uczniowie mogli uświadomić sobie różne aspekty podmiotowości, aby mogli swobodnie wyrażać swoje przekonania, konfrontować je z przekonaniami innych i uczestniczyć we wspólnym, krytycznym i odpowiedzialnym analizowaniu zachowań, postaw i poglądów własnych oraz innych osób – rzeczywistych i fikcyjnych.

Podstawa programowa obejmuje wybrane zagadnienia szczegółowe z zakresu szeroko rozumianej etyki praktycznej. Podstawa programowa koncentruje się na zarysowaniu spektrum problematyki moralnej podejmowanej w różnych typach refleksji etycznej – bardziej rozbudowana lista zagadnień szczegółowych dotyczy problematyki społeczno-politycznej, ze względu na potrzebę rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich jako tzw. kompetencji kluczowych oraz z zakresu etyki życia osobistego, ze względu na opisane już warunki podmiotowe podstawy programowej.

Ważne jest ponadto, aby w ramach edukacji etycznej uczniowie wykorzystywali nowoczesne technologie informatyczno-komunikacyjne, respektując prawo autorskie i zasady bezpieczeństwa w sieci. W szczególności stałym komponentem metodycznym edukacji etycznej powinna być racjonalna, respektująca wymogi logiki, ale i etyki dyskusja. Stałą praktyką dydaktyczną powinno być również odwoływanie się do różnorodnych codziennych doświadczeń uczestników zajęć oraz do różnych tekstów kultury.

Komentarz do podstawy programowej przedmiotu etyka

Liceum i technikum

dr Jacek Frydrych

Ogólne założenia podstawy programowej

Etyka jest przedmiotem nieobowiązkowym. Przyjęte w podstawie programowej rozwiązania są skorelowane z koncepcją edukacji wyrażoną w zadaniach szkoły i celach kształcenia sformułowanych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (dla szkół ponadpodstawowych) oraz uwzględniają swoiste dla etyki jako przedmiotu realizowanego w szkole uwarunkowania. Struktura podstawy programowej i sposób formułowania zapisów szczegółowych jest pochodną typowego dla tego typu dokumentu sposobu aplikowania przyjętej w prawie oświatowym definicji podstawy programowej.

Przyjęto następujące założenia podstawy programowej z etyki:

- 1) Etyka jest dyscypliną naukową o wielowiekowej tradycji i bogatym dorobku teoretycznym oraz o wielu możliwych zastosowaniach praktycznych. Podstawa programowa eksponuje filozoficzny i praktyczny oraz wychowawczy (i samowychowawczy) charakter etyki i edukacji etycznej.
- 2) W ramach edukacji etycznej wyróżnia się trzy jej aspekty: kognitywny (wiedza etyczna jako podstawa do rozwijania zdolności myślenia moralnego), motywacyjny (procesy wolicjonalne i emocjonalne związane z moralnością) oraz behawioralny (zachowania i postawy moralne), które skorelowane są z czterema podstawowymi funkcjami edukacji etycznej realizowanej w szkole: poznawczą (wiedza o etyce, moralności i człowieku jako podmiocie moralnym), praktyczną (zastosowanie wiedzy etycznej w praktyce, rozwiązywanie problemów moralnych), wychowawczą (rozwój moralny skorelowany z nabywaniem i rozwijaniem kompetencji praktyczno-moralnych) oraz integracyjną (integracja międzyprzedmiotowa, wkład w rozwój kompetencji kluczowych, łączenie funkcji poznawczej, praktycznej i wychowawczej). Podstawa programowa zawiera zapisy odnoszące się do wszystkich funkcji i aspektów edukacji etycznej. Aspekt kognitywny traktuje się jako podstawowy.
- 3) Realizacja wymagań ogólnych podstawy programowej, pozwala równoważyć trzy kluczowe wymiary procesu kształcenia: prakseologiczny, emancypacyjny i hermeneutyczny. Akcentowanie emancypacyjnego i hermeneutycznego wymiaru kształcenia etycznego urzeczywistnia postulat podmiotowego traktowania ucznia w procesach edukacyjnych.
- 4) Koncepcja podstawy programowej umożliwia nauczycielom wybór aprobowanego przez nich modelu nauczania etyki, akcentuje jednak konieczność kształtowania określonych umiejętności i postaw niezbędnych do prowadzenia samodzielnej

refleksji etycznej i angażowania się w racjonalny dyskurs etyczny.

- 5) Realizacja wszystkich zapisów podstawy programowej wymaga przeprowadzenia 120 godzin lekcyjnych.

Przedmiotowe i podmiotowe uwarunkowania związane z realizacją edukacji etycznej w szkole

Uwarunkowania przedmiotowe

Konstruując podstawę programową, autorzy mieli świadomość różnicy między etyką jako dyscypliną akademicką oraz etyką jako przedmiotem nauczaniem w szkole oraz faktu istnienia różnych modeli nauczania etyki. Dlatego też koncepcja podstawy programowej z etyki – z jednej strony – umożliwia twórcom programów nauczania oraz nauczycielom uczącym tego przedmiotu wybór preferowanego modelu nauczania – z drugiej strony – eksponuje potrzebę opanowania podstawowej wiedzy etycznej jako podstawy kształtowania umiejętności i postaw niezbędnych do podejmowania samodzielnej i krytycznej refleksji etycznej oraz pracy samowychowawczej. Konsekwencją powyższych przeświadczeń jest wyeksponowanie w podstawie programowej kognitywnego aspektu edukacji etycznej, którego istotą jest rozwijanie złożonej umiejętności myślenia moralnego. Wiedza z zakresu etyki i umiejętność krytycznego myślenia moralnego, pozwalają efektywnie integrować wszystkie aspekty i funkcje edukacji etycznej. Dodatkową racją na rzecz wyeksponowania w podstawie programowej kognitywnego aspektu edukacji etycznej jest podatność tego aspektu na wiarygodne i wielorakie działania ewaluacyjne.

Należy wyraźnie podkreślić, że rolą nauczyciela etyki jest umiejętne harmonizowanie wszystkich aspektów i funkcji edukacji etycznej. Takie podejście do nauczania etyki pozwala równoważyć wszystkie kluczowe wymiary procesu kształcenia (typy racjonalności procesu kształcenia): prakseologiczny, hermeneutyczny i emancypacyjny.

Etyka jako szeroko rozumiana refleksja (nauka) nad moralnością była i jest rozmaicie rozumiana i uprawiana. Mając na uwadze kontekst ogólnoedukacyjny, społeczny (oczekiwania społeczne i dyskusje dotyczące miejsca etyki w szkole) i polityczny (prawo oświatowe) oraz poczynione założenia, w podstawie programowej wyeksponowano filozoficzny, autonomiczny oraz praktyczno-wychowawczy charakter etyki jako refleksji (nauki) nad moralnością. Na rzecz tego rozwiązania przemawiają następujące racje:

- a) teza o autonomii etyki oznacza, że refleksja etyczna posiada własny przedmiot badań dostępny w swoistym rodzaju doświadczenia (doświadczenie moralności) a twierdzenia etyki nie są wyprowadzane z tez innych nauk. Tak dookreślony epistemologiczny i metodologiczny charakter etyki pozwala postulować – przynajmniej w punkcie wyjścia – niezależność refleksji etycznej od określonych rozstrzygnięć światopoglądowych, ideologicznych, religijnych czy filozoficznych (analiza doświadczeń moralnych może być prowadzona przy różnych możliwych

założeniach filozoficznych, w ramach różnych koncepcji i tradycji filozoficznych), wpisując się tym samym w ideę edukacji – w najogólniejszym sensie – światopoglądowo neutralnej;

- b) traktowanie etyki jako nauki (refleksji) filozoficznej ma licznych zwolenników wśród osób profesjonalnie uprawiających etykę, czyni zadość wymogowi korelacji międzyprzedmiotowej (w szczególności korelacji z celami kształcenia i treściami nauczania w zakresie filozofii, treściami filozoficznymi oraz stricte etycznymi obecnymi w przedmiotowych podstawach programowych) oraz odpowiada na potrzebę podnoszenia kultury logicznej uczniów (precyzyjne formułowanie myśli, analiza, argumentowanie i ocena poprawności argumentów, dyskutowanie);
- c) wyeksponowanie w podstawie programowej praktycznego charakteru etyki, wpisuje się w tendencje występujące we współczesnej, profesjonalnej refleksji etycznej, przejawiające się funkcjonowaniem wielu subdyscyplin etycznych (tzw. etyk stosowanych) oraz instytucji i praktyk (komisje etyczne, kodeksy etyk zawodowych, audyty etyczne itp.). Należy podkreślić, że wiedza i umiejętności uzyskane na lekcjach etyki mogą mieć rzeczywiste zastosowanie, zarówno w wymiarze życia osobistego (rozumienie siebie i innych, dokonywanie trafnych wyborów, kierowanie własnym rozwojem moralnym), jak też w sferze życia publicznego (świadomość problemów, sporów oraz pogłębione rozumienie praktyk i instytucji w takich przestrzeniach jak: polityka, gospodarka, społeczeństwo obywatelskie, kultura, pozwala skuteczniej angażować się w działania w sferze publicznej);
- d) wychowawczy charakter etyki pozwala potraktować edukację etyczną jako jedną z interesujących strategii wychowawczych zorientowanych na wspieraniu uczniów w ich rozwoju aksjologiczno-moralnym. Nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego dowartościowuje zaś wychowawczy wymiar edukacji, co ma swój wyraz w stosownych zapisach prawa oświatowego. Ów specyficznie wychowawczy i egzystencjalnie doniosły – a równocześnie ukrytyczniony (troska o kulturę logiczną) – charakter preferowanego w podstawie programowej modelu refleksji etycznej, umożliwia kompetentne podejmowanie wielu istotnych kwestii natury aksjologiczno-normatywnej.

Uwarunkowania podmiotowe

Dla uczniów szkół ponadpodstawowych lata ich pobytu w szkole wiążą się z uświadamianiem sobie i podejmowaniem kluczowych zadań rozwojowych typowych dla fazy późnego dorastania. Zadania te koncentrują się przede wszystkim na bardziej świadomym i autonomicznym budowaniu własnego światopoglądu, krystalizacji tożsamości (osobowej, społecznej, kulturowej) i poszerzaniu zakresu autonomii. Istotnymi kwestiami w tym kontekście są: akceptacja siebie (w różnych aspektach), poczucie własnej wartości, rozumienie siebie i innych, wchodzenie w relacje z innymi, angażowanie się w działania w sferze publicznej, planowanie przyszłości w kontekście pełnienia określonych ról społecznych i zawodowych, namysł nad kierunkiem dalszej edukacji.

Mając na uwadze zadania rozwojowe uczniów szkół ponadpodstawowych, należy w ramach zajęć z etyki eksponować te zagadnienia i inicjować takie aktywności uczniów, które wpisują się w ich potrzeby. Należy podejmować również te kwestie, które sami uczniowie uznają za szczególnie warte podjęcia.

Efektywna realizacja celów edukacji etycznej jest uwarunkowana stosownymi kwalifikacjami i kompetencjami nauczyciela tego przedmiotu.

Założenia na płaszczyźnie celów kształcenia – wymagań ogólnych oraz treści nauczania – wymagań szczegółowych

Cele kształcenia określone w podstawie programowej z etyki odpowiadają specyfice tego przedmiotu i uwzględniają zarówno jego charakter praktyczno-wychowawczy (tożsamość, podmiotowość, rozwój moralny, tworzenie wypowiedzi o moralności, samokształcenie), jak i teoretyczno-filozoficzny (wiedza o etyce, tworzenie wypowiedzi z akcentem na poprawność uzasadnień, samokształcenie). Wymagania ogólne zostały sformułowane w postaci szesnastu zapisów uporządkowanych w cztery grupy tematyczne o następujących nazwach: Tożsamość, podmiotowość i rozwój moralny (1); Wiedza o etyce (2); Tworzenie wypowiedzi (3); Samokształcenie (4).

Wszystkie cele kształcenia są skorelowane z celami kształcenia ogólnego zapisanymi w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół ponadpodstawowych. Zakłada się, że opanowana przez ucznia wiedza z zakresu etyki będzie podstawą dla kształcenia różnorodnych umiejętności o charakterze ogólnoedukacyjnym oraz stricte etycznym. Dobór i sposób sformułowania celów kształcenia jest konsekwencją przekonania, że to uczeń powinien być punktem odniesienia i aktywnym uczestnikiem działań edukacyjnych projektowanych przez nauczyciela. Sygnalizują to sformułowania użyte do wyróżnienia głównych obszarów edukacji etycznej na poziomie wymagań ogólnych: „tożsamość”, „podmiotowość”, „rozwój moralny”, „tworzenie wypowiedzi”, „samokształcenie”.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe zostały podzielone na dwie główne części. Część pierwsza obejmuje zagadnienia z zakresu etyki ogólnej. Część druga obejmuje zagadnienia podejmowane w ramach etyki szczegółowej (praktyczną, stosowaną, zawodową).

W ramach problematyki z zakresu etyki ogólnej wyróżniono dwie grupy zagadnień. Pierwsza z nich [I.1. *Postawy etyki*] zawiera zapisy, których przepracowanie umożliwia zrozumienie tego, czym jest etyka jako nauka o moralności i na czym polega specyfika refleksji etycznej [I.1.1); I.1.2); 1.1.3); I.1.6); 1.1.7)]. Kolejne zapisy koncentrują się na rozumieniu kluczowych pojęć etycznych [I.1. 4), I. 1.5)], poznaniu głównych modeli refleksji etycznej [I.1.9)] oraz rekonstrukcji przykładowych sporów natury filozoficzno-moralnej [I.1.7), I.1.8)]. Treści nauczania z tej części podstawy programowej skorelowane są w szczególności z dwoma celami kształcenia: II.1. *Rozumienie specyfiki refleksji etycznej*, II.2. *Znajomość głównych*

pojęć, problemów, sporów, stanowisk i wybranych koncepcji w etyce.

W ramach drugiej grupy zagadnień z zakresu etyki ogólnej [*I.2. Analiza ludzkiego działania w aspekcie moralnym*] uwaga skoncentrowana została na charakterystyce struktury ludzkiego działania, na objaśnianiu pojęć niezbędnych do przeprowadzania samodzielnej analizy i oceny moralnej wybranych działań oraz na rozwijaniu umiejętności samodzielnej analizy i oceny moralnej wybranych działań. Treści nauczania z tego zakresu skorelowane są w szczególności z następującymi celami kształcenia: *II.5. Rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia, II.6., Identyfikowanie i analizowanie problemów i dylematów moralnych, III. 2. Formułowanie sądów wartościujących oraz ich uzasadnianie.*

W drugiej części podstawy programowej z zakresu treści nauczania [*II. Wybrane zagadnienia etyki szczegółowej*] wyróżniono sześć obszarów praktyk, które zazwyczaj są przedmiotem profesjonalnej refleksji etycznej (w ramach tzw. etyki praktycznej) i w ramach tych obszarów wyszczególniono konkretne zagadnienia, które uznano za najbardziej typowe dla profesjonalnej refleksji etycznej oraz szczególnie istotne z punktu widzenia przyjętych założeń, opisanych uwarunkowań oraz wymagań ogólnych sformułowanych w postawie programowej kształcenia ogólnego.

Zapisy w tej części podstawy programowej koncentrują się w szczególności na problematyce z zakresu etyki życia indywidualnego [*II.1. Etyka życia osobistego – punkty 1)-11)*] oraz na problematyce społeczno-politycznej [*II.3. Etyka społeczna i polityczna - punkty 1)-18)*]. Poza tymi dwoma najbardziej rozbudowanymi działami znalazły się w niej cztery mniej obszerne części poświęcone wybranym zagadnieniom aksjologiczno-moralnym. Część druga [*II.2. Bioetyka - punkty 1)-3)*] poświęcona została wybranej problematyce bioetycznej, w części czwartej [*II.4. Etyka a nauka i technika – punkty 1)-3)*] wskazano na wybrane zagadnienia związane z rozwojem naukowo-technicznym, w części piątej [*II.5. Etyka środowiskowa – punkty 1)-3)*] przykładowe zagadnienia związane z aksjologiczno-normatywnym wymiarem przyrody, a część szóstą [*II.6. Etyki zawodowe – punkty 1)- 6)*] poświęcono problemom aksjologiczno-normatywnym rozważanym w kontekście tzw. etyk zawodowych.

Podział treści nauczania na część ogólną i szczegółową staje się bardziej zrozumiały w świetle charakterystyki jednego z kluczowych założeń podstawy programowej, zgodnie z którym w ramach edukacji etycznej należy szczególną uwagę poświęcić rozwijaniu zdolności myślenia moralnego (istota kognitywnego aspektu edukacji etycznej). Aby móc ten cel edukacji etycznej skutecznie realizować, konieczna jest wiedza dotycząca tego, czym jest myślenie jako takie, czym jest myślenie krytyczne oraz jaki jest związek między myśleniem krytycznym a edukacją etyczną. Nie podejmując w tym miejscu pogłębionej refleksji nad tymi kwestiami, warto przedstawić ogólną charakterystykę myślenia, w świetle której bardziej zrozumiała stanie się koncepcja podstawy programowej oraz zaproponowane w niniejszym komentarzu zalecenia natury metodycznej.

Myślenie jest na ogół traktowane jako złożony proces poznawczy, którego istotę dobrze oddaje metafora „gry” między teoretyzowaniem i symulacjami mentalnymi. Ujmując w ten sposób istotę myślenia, myślenie moralne można traktować jako dokonującą się w umyśle interakcję między pojęciami (w szczególności pojęciami moralnymi) i ich zespołami (schematy poznawcze), wypowiedziami (w tym sądami wartościującymi i pytaniami etycznymi) i teoriami (w tym teoriami etycznymi) a symulacjami mentalnymi stanów rzeczy, które uznaje się za moralnie relewantne.

Przyjęcie takiego rozumienia myślenia leży u podstaw zaproponowanego w podstawie programowej podziału treści nauczania na problematykę ogólną (objaśnianie pojęć moralnych, poznawanie teorii i modeli refleksji etycznej) i szczegółową (szczegółowe zagadnienia moralne poddawane analizie i ocenie etycznej). Treści nauczania z części pierwszej podstawy programowej (z zakresu etyki ogólnej) mają dostarczać uczniom teoretycznych narzędzi umożliwiających rzetelną, pogłębioną, krytyczną i odpowiedzialną refleksję nad zagadnieniami wyszczególnionymi w części drugiej podstawy programowej (treści nauczania z zakresu etyki życia osobistego, bioetyki, etyki społecznej i politycznej, etyki środowiskowej, etyki nauki i etyk zawodowych). Konstruując programy nauczania czy też projektując poszczególne jednostki lekcyjne, należy pamiętać o potrzebie umiejętnego wiązania zagadnień o charakterze ogólnym i teoretycznym (z zakresu etyki ogólnej) z zagadnieniami szczegółowymi.

Podstawa programowa nie zawiera wprost wyrażonej, szczegółowej hierarchii wartości ani też teoretycznie zaawansowanej koncepcji wartości. Jeżeli w podstawie programowej pojawia się termin „wartość”, to jest on użyty w swoim najogólniejszym i najczęściej występującym w literaturze pedagogicznej znaczeniu jako odpowiednik tego, co cenne (przy takim rozumieniu wartościami mogą być nazywane zarówno przedmioty, cechy i relacje, ale także postawy czy ideały). Należy jednak zaznaczyć dwie kwestie. Po pierwsze, w ramach kształcenia etycznego konieczne jest uwzględnianie aksjologicznego wymiaru moralności, ponieważ nie da się zadowalająco wyjaśnić fenomenu ludzkiej praktyki, bez wiedzy dotyczącej wartości i ich roli w życiu człowieka. Stąd też – i to jest kwestia druga – w podstawie programowej znajdują się zapisy wskazujące na określone wartości pretendujące do miana szczególnie doniosłych (uniwersalnie ważnych), wśród których szczególne miejsce zajmuje godność osoby.

Na zakończenie tej części komentarza należy wspomnieć, iż dla części uczniów uczęszczających na zajęcia z etyki, zajęcia te są kontynuacją rozpoczętej już edukacji etycznej realizowanej na wcześniejszych etapach edukacyjnych. Podstawa programowa z zakresu etyki dla szkół ponadpodstawowych pozwala utrwalić i poszerzyć materiał z zakresu etyki przepracowany na wcześniejszych etapach edukacyjnych.

Lektury oraz kryteria ich doboru

W podstawie programowej znalazła się lista ośmiu lektur zalecanych do wykorzystania podczas lekcji etyki. Nauczycielowi pozostawia się decyzję w kwestii wyboru lektur (ich stosownych fragmentów).

Dobór tych akurat lektur oraz zasadność ich wykorzystywania na lekcjach etyki można uzasadnić następująco:

- a. zaproponowani autorzy reprezentują różne modele refleksji etycznej, a polecane teksty są często przywoływane w literaturze przedmiotu;
- b. odpowiednie fragmenty zaproponowanych tekstów mogą być wykorzystane w związku z omawianiem większości zapisanych w podstawie programowej treści nauczania;
- c. czytanie klasyków myśli etycznej jest ważnym składnikiem edukacji etycznej, a przywoływanie twierdzeń i analiz zawartych w tekstach filozoficzno-etycznych stanowi istotny rys etyki filozoficznej.

Wychowawcza funkcja edukacji etycznej

Jedną z kluczowych funkcji edukacji etycznej realizowanej w szkole jest jej funkcja wychowawcza (samowychowawcza). Funkcję tę można charakteryzować i realizować na różne sposoby, w zależności od sposobu rozumienia tego, czym jest wychowanie i jaką przyjmie się wykładnię szeroko rozumianej moralności jako kluczowego wymiaru wychowania. Zakłada się przy tym, że istnieje fundamentalny związek między wychowaniem (i jego koncepcją) a moralnością (i jej teorią). Przy tym założeniu edukacja etyczna jawi się jako jedna z możliwych i interesujących strategii pracy wychowawczej.

Wychowanie w polskim prawie oświatowym jest rozumiane jako: „wspieranie dziecka w rozwoju ku pełnej dojrzałości w sferze fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej” [*Ustawa: Prawo oświatowe*]. Do obowiązków nauczyciela zalicza się między innymi kształcenie i wychowywanie młodzieży w „w umiłowaniu Ojczyzny, w poszanowaniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w atmosferze wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka”, a także „kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich” [*Ustawa: Karta Nauczyciela*]. We wprowadzeniu do podstawy programowej kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum ogólnokształcącego i pięcioletniego technikum, zwraca się uwagę, iż działalność wychowawcza szkoły należy do podstawowych celów polityki oświatowej państwa. W ramach tej działalności szkoła ma kształtować u uczniów „postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej”. Zwraca się także uwagę na potrzebę kształtowania postaw obywatelskich, postawy poszanowania dla

innych kultur i tradycji oraz postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu. W szczególności szkoła ma dbać o wychowanie młodzieży w duchu akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka oraz kształtować postawę szacunku dla środowiska przyrodniczego. Podkreśla się też, że zadaniem szkoły jest ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny.

Z powyższą charakterystyką wychowania oraz z wyszczególnionymi zadaniami wychowawczymi szkoły skorelowanych jest wiele zapisów podstawy programowej z zakresu etyki.

Na poziomie wymagań ogólnych można przywołać następujące z nich: I.1. *Rozwijanie wrażliwości moralnej.* I.2. *Identyfikowanie i rozumienie wartości, norm oraz postaw moralnych związanych z różnymi dziedzinami życia indywidualnego i społecznego.* I.3. *Rozwijanie postawy szacunku wobec każdego człowieka.* I.4. *Rozwijanie postawy odpowiedzialności za siebie oraz swoje społeczne i przyrodnicze otoczenie.* I.5. *Rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia.* I.7. *Tworzenie aksjologiczno-moralnego komponentu własnego światopoglądu.* I.8. *Rozwijanie postaw społecznych, obywatelskich i patriotycznych.* IV.3. *Rozwijanie samoświadomości moralnej.*

Niemal wszystkie zapisy z zakresu treści szczegółowych podstawy programowej korespondują z przywołaną charakterystyką wychowania. Na szczególną uwagę zasługują następujące z nich: Uczeń: I. 1. 4) *objaśnia pojęcia: dobro i zło, wartość, godność, prawda, wolność, odpowiedzialność oraz rozważa rolę tych pojęć w etyce; I.1.6) zna i objaśnia klasyczną koncepcję osoby; I.2.4) zna różne kryteria moralnego wartościowania i posługuje się nimi przy wyznaczaniu moralnej wartości czynów; I.2.7) charakteryzuje roztropność jako zdolność usprawniającą podmiot do podejmowania trafnych decyzji; rozwija cnotę roztropności; I.2.8) zna i wyjaśnia klasyczną koncepcję sumienia, kształtuje sumienie; II.1.1) identyfikuje i analizuje problem sensu życia w kontekście klasycznego pytania etycznego: „jak należy żyć?”; II.1.2) identyfikuje i analizuje problem szczęścia, rozważa relację szczęścia do moralności; I.1.4) identyfikuje i analizuje moralne aspekty miłości, charakteryzuje miłość jako relację międzyosobową, rozważa relację miłości do moralności; II.1.5) identyfikuje i analizuje moralne aspekty ludzkiej seksualności, rozpoznaje biologiczne, psychiczne, społeczne i kulturowe uwarunkowania ludzkiej seksualności, formułuje ocenę moralną różnych zachowań seksualnych; II.1.6) podaje przykłady działań, które są wyrazem troski o własne zdrowie i życie; wyjaśnia, dlaczego należy odnosić się z szacunkiem do własnego ciała; II.1.8) identyfikuje i analizuje moralne aspekty życia rodzinnego, zna i porównuje różne historyczne i kulturowe modele rodziny, wyjaśnia znaczenie relacji rodzinnych w kontekście rozwoju moralnego człowieka, ocenia wartość rodziny; II.1.9) wyjaśnia, dlaczego człowiekowi należy okazywać szacunek; kształtuje postawę szacunku wobec każdego człowieka; II.1.10) wyjaśnia, na czym polega autonomia człowieka, podaje przykłady postaw autonomicznych i nieautonomicznych; II.3.3) rozważa zagadnienie naczelnych wartości w życiu społecznym w kontekście sporu między liberalizmem kulturowym a konserwatyzmem; II.3.5) wyjaśnia*

pojęcie dobra wspólnego oraz podaje jego przykłady; angażuje się w realizację dobra wspólnego; II.3.6) wyjaśnia znaczenie zasady solidaryzmu i kształtuje postawę solidarności; II.3.7) wyjaśnia pojęcie sprawiedliwości; kształtuje cnotę sprawiedliwości; II.3.8) zna i analizuje pojęcie tolerancji, rozważa zagadnienie granic tolerancji, kształtuje postawę otwartości i tolerancji; II.3.12) rozważa znaczenie prawdy w życiu społecznym i politycznym; kształtuje postawę uczciwości; II.3.13) rozpoznaje różne przejawy kłamstwa, zna społeczne skutki kłamstwa i dokonuje moralnej oceny kłamstwa; II.3.16) rozważa kwestię różnorodności kulturowej Europy i świata, wartościowania kultur i dialogu międzykulturowego, identyfikuje i analizuje problemy moralne dotyczące kwestii imigrantów i uchodźców; II.5.3) formułuje argumenty na rzecz ochrony przyrody, angażuje się w działania na rzecz ochrony środowiska.

Tytułem podsumowania można stwierdzić, że konsekwentna i umiejętna realizacja podstawy programowej może stanowić interesującą i wartościową strategię wychowawczą, zorientowaną na intensyfikowaniu rozwoju moralnego uczniów, pojętego jako proces przechodzenia od zachowań egoistycznych (w szczególności tych, które są następstwem tzw. egoizmu konfliktowego), poprzez konformistyczne do altruistycznych, powiązany ze stopniową autonomizacją myślenia i działania wychowanków. Tak pojęta strategia pracy wychowawczej opiera się na przeświadczeniu, iż rozwój moralny stanowi oś rozwojową wszelkich działań wychowawczych, a jego intensyfikowanie jest skorelowane z rozwijaniem szeregu kompetencji (szczególnie kompetencji praktyczno-moralnych oraz kompetencji kluczowych). Kompetencją, na kształtowanie której należy położyć szczególny nacisk, jest podmiotowość (sprawczość), stanowi ona bowiem kluczowy wymiar odpowiedzialności i warunek moralności. Jako że warunkiem rozwijania podmiotowości jest zdolność do autorefleksji, to rozwijanie myślenia moralnego stanowi kluczowy cel edukacji etycznej w jej kognitywnym aspekcie. Należy jednak podkreślić, że efektywność tak pojętej strategii wychowawczej wymaga umiejętnego harmonizowania oddziaływań edukacyjnych obejmujących wszystkie aspekty edukacji etycznej. Mając na uwadze kognitywny aspekt edukacji etycznej, praca wychowawcza polegałaby w szczególności na rozwijaniu umiejętności samodzielnej refleksji aksjologiczno-moralnej, co zakłada konieczność przyswojenia stosownej wiedzy i wyćwiczenia rozmaitych umiejętności składających się na złożoną umiejętność krytycznego myślenia moralnego. Akcentując motywacyjny aspekt edukacji etycznej, praca wychowawcza byłaby zorientowana na rozwijaniu mechanizmów odpowiedzialnych za podejmowanie, kontrolowanie i finalizowanie określonych działań wychowanka – w tym aspekcie praca wychowawcza koncentrowałaby się w szczególności na rozwijaniu zdolności wolicjonalnych umożliwiających realizację nieprzypadkowo wybranych celów: wzmocnienie siły woli, jej prawości, zdolności samokontroli, umiejętności uzasadniania celów oraz rozwijania inteligencji społecznej i emocjonalnej. Mając zaś na uwadze behawioralny aspekt edukacji etycznej, praca wychowawcza koncentrowałaby się wzmocnieniu zachowań i postaw moralnie wartościowych oraz na eliminowaniu zachowań i postaw moralnie antywartościowych. Ważnym obszarem pracy wychowawczej realizowanej w ramach lekcji etyki, powinna być praca nad kształtowaniem postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów.

W związku z charakteryzowaniem wychowawczej roli etyki należy wyeksponować potencjał wychowawczy kryjący się za pojęciem godności osoby. Doświadczenie wartości osoby (odpowiednio każdej innej wartości) stanowi (może stanowić) podstawę dla zrozumienia siebie i innych jako podmiotów moralnych. Godność osoby (doświadczenie tej wartości) jest (może być) podstawowym źródłem moralnych zobowiązań oraz stanowi (może stanowić) kluczowe kryterium moralnej oceny działań. W jednej z możliwych konceptualizacji wychowania – tkwiącej implícite w podstawie programowej – istotą wychowania jest swoiste „uczenie się” udzielania adekwatnych odpowiedzi – odpowiedzi czynami (behawioralny wymiar edukacji etycznej) – na doświadczane wartości (w szczególności na wartość osoby). „Logika” tego modelu wychowania prowadzi do tezy, iż koniecznym punktem odniesienia wszelkich działań wychowawczych musi być samowychowanie, ponieważ nikt nie może zastąpić wychowanka w doświadczaniu wartości i braniu odpowiedzialności za dokonywane wybory. Uwzględnienie aksjologicznej perspektywy w wychowaniu jest niezbędne, ponieważ bez interioryzacji wartości nie będzie w pełni zrozumiała idea podmiotowości, jak też niezrozumiałe będą poszczególne aspekty ludzkiej praktyki: wyznaczanie i realizowanie celów życiowych, rozważanie racji przemawiających za określonymi wyborami, realizowanie określonych działań w świetle określonych powinności, refleksja nad sobą jako wolnym podmiotem spełniającym się poprzez własne czyny.

Wnioski i rekomendacje dla nauczycieli

Prowadzenie zajęć z etyki na wysokim poziomie wymaga od nauczyciela tego przedmiotu profesjonalizmu, przejawiającego się bogatym spektrum stosownych kompetencji: merytorycznych, dydaktycznych oraz praktyczno-moralnych. Aktualizacja tych kompetencji skorelowana jest z wysokim poziomem rozwoju zawodowego, którego istotnym przejawem są kompetencje praktyczno-moralne [zob. koncepcja rozwoju zawodowego nauczyciela R. Kwaśnicy]. Dopełnieniem tak ujętego profesjonalizmu jest ciągła praca nad rozwijaniem (modyfikowaniem) własnego modelu pracy dydaktyczno-wychowawczej (idea refleksyjnego praktyka, autonomia nauczyciela etyki).

Kompetencje zawodowe nauczyciela etyki:

- a. kompetencje merytoryczne: specyfika refleksji etycznej stawia przed nauczycielem etyki wymóg opanowania rozległej wiedzy i rozwinięcia wielu umiejętności związanych nie tylko z wąsko rozumianą etyką (interdyscyplinarny charakter refleksji etycznej), ale także z zakresu takich dyscyplin jak: aksjologia, antropologia (filozoficzna i kulturowa), logika praktyczna (w szczególności teoria argumentacji), teologia moralności, psychologia moralności, politologia),
- b. kompetencje dydaktyczne: istotnym aspektem autonomii nauczyciela etyki jest dobór materiałów i metod realizacji podstawy programowej. Spośród różnych metod nauczania etyki na szczególną uwagę zasługuje metoda studium przypadku, która nie tylko jest znakomitym i atrakcyjnym narzędziem pozwalającym na realizację określonych partii podstawy programowej, ale nade wszystko pozwala rozwijać

uniwersalnie ważne umiejętności (współtworzące każdą z kompetencji kluczowych) takie jak: krytyczne myślenie, rozwiązywanie problemów, pracę zespołową, dyskusowanie, kreatywność, umiejętności komunikacyjne i negocjacyjne, umiejętności analityczne. Wdrażanie uczniów w uczenie się tą metodą stanowi ważny składnik ich przygotowania zawodowego, ponieważ rekomendowana metoda jest jedną z częściej stosowanych metod szkoleniowych; szkolenia zaś (udział w szkoleniach, ich projektowanie czy prowadzenie) są niezbędnym dopełnieniem współcześnie pojmowanego profesjonalizmu. Drugą szczególnie wartościową metodą dydaktyczną jest dyskusowanie – w szczególności klasyczna postać dyskusji. Szczególna wartość tej metody wiąże się między innymi z tym, że ten rodzaj dyskusji jest formą współdziałania różniących się w poglądach stron. O takim charakterze dyskusji przesądza to, że dyskutujące strony akceptują logiczne i parlamentarne kryteria dyskusji oraz uznają, że celem dyskusji jest prawda (od tak pojętej dyskusji odróżnia się erystykę – sztukę prowadzenia sporów),

- c. kompetencje praktyczno-moralne: obok zadań stricte dydaktycznych każdy nauczyciel ma obowiązek realizowania zadań opiekuńczych i wychowawczych. W szczególny sposób obowiązek realizowania zadań wychowawczych spoczywa na nauczycielach etyki, ze względu na specyfikę etyki jako nauki praktyczno-wychowawczej. Charakteryzując wychowawcze zadania nauczyciela, zazwyczaj zwraca się uwagę na umiejętność skutecznego oddziaływania na zachowania i postawy uczniów. Etyka jako refleksja o charakterze filozoficznym i wychowawczym pozwala tak ujęte zadania wpisać w możliwie najszerszy kontekst wyrażony w klasycznym pytaniu etycznym: jak należy żyć? Jako że podjęcie tego pytania jest ostatecznie zadaniem każdego podmiotu moralnego, to jednym z ważnych zadań wychowawczych jest przygotowanie uczniów do odpowiedzialnego podjęcia tego pytania – w tej perspektywie wychowanie staje się samowychowaniem.

Mając na uwadze integracyjną funkcję edukacji etycznej, zaleca się, aby projektując i realizując zajęcia z etyki, nauczyciele nawiązywali do zagadnień podejmowanych przez uczniów na innych przedmiotach szkolnych. Duże możliwości dydaktyczne wiążą się z umiejętnym wykorzystywaniem tekstów kultury, w szczególności wybitnych dzieł literackich.

Ważną rolą nauczyciela etyki jest także wyjaśnianie uczniom celów edukacji etycznej oraz ukazywanie związków między nimi a realizowanymi na lekcjach treściami nauczania.

Należy podkreślić, że tak dookreślony model pracy wychowawczej wymaga od nauczyciela etyki nie tylko rozległej wiedzy, osobistego zaangażowania i talentu pedagogicznego, ale w szczególności aktualizacji – na możliwie najwyższym poziomie – bogatego zestawu kompetencji praktyczno-moralnych. Nie ulega wszak wątpliwości, że szczególnie skuteczną metodą wychowawczą jest modelowanie. Stąd też obowiązek troski o zachowania, postawy i kompetencje praktyczno-moralne uczniów, może być spełniony przede wszystkim wówczas, gdy sam nauczyciel będzie posiadał stosowne kompetencje i je rozwijał. Nauczyciel etyki

powinien być świadomy, że wobec niego uczniowie i ich rodzice (opiekunowie prawni) mogą mieć szczególnie wysokie oczekiwania pod względem maksymalistycznie rozumianego profesjonalizmu, którego wyrazem powinny być odpowiednie kompetencje, w tym szczególnie kompetencje praktyczno-moralne.

W ramach tej grupy kompetencji wyróżnia się kompetencje interpretacyjne i komunikacyjne, które wraz z kompetencjami moralnymi – takimi jak samoświadomość moralna, odpowiedzialność czy sprawiedliwość – umożliwiają pogłębione zrozumienie moralności i jej podmiotu oraz warunkują efektywną i odpowiedzialną wymianę myśli pomiędzy uczestnikami zajęć (dialog, różne formy debat). W tym kontekście warto podkreślić, że zadaniem nauczyciela jest tworzenie takich warunków, aby uczniowie mogli podczas zajęć swobodnie wyrażać swoje przekonania, konfrontować je z przekonaniami innych uczniów i uczestniczyć we wspólnym, krytycznym oraz odpowiedzialnym podejmowaniu różnorodnych zagadnień i inicjatyw.

Z dużą ostrożnością należy podejmować zagadnienia odnoszące się bezpośrednio do rzeczywistych osób – w szczególności żyjących osób – i ich działań. Zakłada się, że trening związany z analizowaniem określonych idei etycznych (w szczególności prezentowanych przez klasyków myśli etycznej) oraz poglądów, zachowań i postaw osób fikcyjnych, usprawni umiejętność refleksji etycznej jako takiej i przygotuje uczniów do krytycznej i odpowiedzialnej analizy poglądów, zachowań i postaw własnych, co przełoży się ostatecznie na ich konkretne wybory i świadomie realizowaną pracę nad własnym rozwojem moralnym.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

**Szkoła ponadpodstawowa:
branżowa szkoła I stopnia**

Etyka

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego

III etap edukacyjny: branżowa szkoła I stopnia dla uczniów będących absolwentami ośmioletniej szkoły podstawowej

Celem edukacji w branżowej szkole I stopnia jest przygotowanie uczniów do uzyskania kwalifikacji zawodowych, a także, jak w przypadku innych typów szkół, do pracy i życia w warunkach współczesnego świata. Poza kształceniem zawodowym, branżowa szkoła I stopnia ma za zadanie wyposażyć uczniów w odpowiedni zasób wiedzy ogólnej, która stanowi fundament wykształcenia, umożliwiając zdobycie podczas dalszej nauki zróżnicowanych kwalifikacji zawodowych oraz umożliwiając kontynuację kształcenia w branżowej szkole II stopnia w zawodzie, w którym wyodrębniono kwalifikację wspólną dla zawodu nauczanego w branżowej szkole I stopnia, lub w liceum ogólnokształcącym dla dorosłych (począwszy od klasy II), a następnie w szkołach policealnych lub szkołach wyższych.

Celem kształcenia ogólnego w branżowej szkole I stopnia jest:

- 1) traktowanie uporządkowanej, systematycznej wiedzy jako podstawy kształtowania umiejętności;
- 2) doskonalenie umiejętności myślowo-językowych, takich jak: czytanie ze zrozumieniem, pisanie twórcze, formułowanie pytań i problemów, posługiwanie się kryteriami, uzasadnianie, wyjaśnianie, klasyfikowanie, wnioskowanie, definiowanie, posługiwanie się przykładami itp.;
- 3) rozwijanie osobistych zainteresowań ucznia;
- 4) zdobywanie umiejętności formułowania samodzielnych i przemyślanych sądów, uzasadniania własnych i cudzych sądów w procesie dialogu we wspólnocie dociekającej;
- 5) łączenie zdolności krytycznego i logicznego myślenia z umiejętnościami wyobrażeniowo-twórczymi;
- 6) rozwijanie wrażliwości społecznej, moralnej i estetycznej;
- 7) rozwijanie narzędzi myślowych umożliwiających uczniom obcowanie z kulturą i jej rozumienie;
- 8) rozwijanie u uczniów szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w branżowej szkole I stopnia należą:

- 1) myślenie – rozumiane jako złożony proces umysłowy polegający na tworzeniu nowych reprezentacji za pomocą transformacji dostępnych informacji, obejmującej interakcję wielu operacji umysłowych: wnioskowanie, abstrahowanie, rozumowanie, wyobrażanie, sądzenie, rozwiązywanie problemów, twórczość. Dzięki

temu, że uczniowie szkoły ponadpodstawowej uczą się równocześnie różnych przedmiotów, możliwe jest rozwijanie następujących typów myślenia: analitycznego, syntetycznego, logicznego, komputacyjnego, przyczynowo-skutkowego, kreatywnego, abstrakcyjnego; zachowanie ciągłości kształcenia ogólnego rozwija zarówno myślenie percepcyjne, jak i myślenie pojęciowe. Synteza obu typów myślenia stanowi podstawę wszechstronnego rozwoju ucznia;

- 2) czytanie – umiejętność łącząca zarówno rozumienie sensów, jak i znaczeń symbolicznych wypowiedzi; kluczowa umiejętność lingwistyczna i psychologiczna prowadząca do rozwoju osobowego, aktywnego uczestnictwa we wspólnocie, przekazywania doświadczeń między pokoleniami;
- 3) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych zarówno w mowie, jak i w piśmie jako podstawowa umiejętność społeczna, której podstawą jest znajomość norm językowych oraz tworzenie podstaw porozumienia się w różnych sytuacjach komunikacyjnych;
- 4) kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki, w tym programowanie;
- 5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym dbałość o poszanowanie praw autorskich i bezpieczne poruszanie się w cyberprzestrzeni;
- 6) umiejętność samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania, rzetelnego korzystania ze źródeł;
- 7) nabywanie nawyków systematycznego uczenia się, porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania;
- 8) umiejętność współpracy w grupie i działań indywidualnych.

Jednym z najważniejszych zadań branżowej szkoły I stopnia jest rozwijanie kompetencji językowej i kompetencji komunikacyjnej stanowiących kluczowe narzędzie poznawcze we wszystkich dyscyplinach wiedzy. Istotne w tym zakresie jest łączenie teorii i praktyki językowej. Bogacenie słownictwa, w tym poznawanie terminologii właściwej dla danej dziedziny nauki, służy rozwojowi intelektualnemu ucznia, a wspomaganie i dbałość o ten rozwój należy do obowiązków każdego nauczyciela.

Ważnym zadaniem szkoły jest przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz dokumentowania swojej pracy, z uwzględnieniem prawidłowej kompozycji tekstu i zasad jego organizacji, z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Realizację powyższych celów powinna wspomagać dobrze wyposażona biblioteka szkolna, dysponująca aktualnymi zbiorami, zarówno w postaci księgozbioru, jak i w postaci zasobów multimedialnych. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni odwoływać się do zasobów biblioteki szkolnej i współpracować z nauczycielami bibliotekarzami w celu wszechstronnego przygotowania uczniów do samokształcenia i świadomego wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji.

Ze względu na to, że środki społecznego przekazu odgrywają coraz większą rolę, zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym, każdy nauczyciel powinien poświęcić dużo uwagi edukacji medialnej, czyli wychowaniu uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów.

Ważnym celem działalności branżowej szkoły I stopnia jest skuteczne nauczanie języków obcych. Bardzo ważne jest dostosowanie zajęć do poziomu przygotowania ucznia, które uzyskał na wcześniejszych etapach edukacyjnych.

Ważnym zadaniem szkoły jest także edukacja zdrowotna, której celem jest rozwijanie u uczniów postawy dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu.

W procesie kształcenia ogólnego szkoła kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji.

Kształcenie i wychowanie w branżowej szkole I stopnia sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i regionalnej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat. Szkoła dba o wychowanie młodzieży w duchu akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka, kształtuje postawę szacunku dla środowiska przyrodniczego, motywuje do działań na rzecz ochrony środowiska oraz rozwija zainteresowanie ekologią.

Duże znaczenie dla rozwoju młodego człowieka oraz jego sukcesów w dorosłym życiu ma nabywanie kompetencji społecznych, takich jak: komunikacja i współpraca w grupie, w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz organizacja i zarządzanie projektami.

Strategia uczenia się przez całe życie wymaga umiejętności podejmowania ważnych decyzji, poczynając od wyboru szkoły ponadpodstawowej, kierunku studiów lub konkretnej specjalizacji zawodowej, poprzez decyzje o wyborze miejsca pracy, sposobie podnoszenia oraz poszerzania swoich kwalifikacji, aż do ewentualnych decyzji o zmianie zawodu. Umiejętności te będą kształtowane w branżowej szkole I stopnia.

Szkoła ma stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod i technik wywodzących się z informatyki, w tym logicznego i algorytmicznego myślenia, programowania, posługiwania się aplikacjami komputerowymi, wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, posługiwania się komputerem i podstawowymi urządzeniami cyfrowymi oraz stosowania tych umiejętności na zajęciach z różnych przedmiotów, m.in. do pracy nad tekstem, wykonywania obliczeń, przetwarzania informacji i jej prezentacji w różnych postaciach.

Każda sala lekcyjna powinna mieć dostęp do internetu. Uczniowie i nauczyciele powinni mieć zapewniony dostęp do pracowni stacjonarnej lub mobilnej oraz możliwość korzystania z własnego sprzętu. Wszystkie pracownie powinny być wyposażone w monitor interaktywny (z wbudowanym komputerem i oprogramowaniem) lub zestaw: komputer, projektor i tablica interaktywna lub ekran.

Szkoła ma również przygotowywać uczniów do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci.

Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości.

Uczniom z niepełnosprawnościami szkoła zapewnia optymalne warunki pracy. Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia. Nauczyciel powinien tak dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia (uniemożliwiały osiągnięcie sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami.

Zastosowanie metody projektu, oprócz wspierania w nabywaniu opisanych wyżej kompetencji, pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych.

Opis wiadomości i umiejętności zdobytych przez ucznia w branżowej szkole I stopnia jest przedstawiany w języku efektów uczenia się, zgodnie z Polską Ramą Kwalifikacji⁴.

Działalność edukacyjna branżowej szkoły I stopnia jest określona przez:

- 1) szkolny zestaw programów nauczania;
- 2) program wychowawczo-profilaktyczny szkoły.

Szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

Obok zadań wychowawczych i profilaktycznych nauczyciele wykonują również działania opiekuńcze odpowiednio do istniejących potrzeb.

Działalność wychowawcza szkoły należy do podstawowych celów polityki oświatowej państwa. Wychowanie młodego pokolenia jest zadaniem rodziny i szkoły, która w swojej działalności musi uwzględniać wolę rodziców, ale także i państwa, do którego obowiązków należy stwarzanie właściwych warunków wychowania. Zadaniem szkoły jest ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny. Wychowanie ukierunkowane na wartości zakłada przede wszystkim podmiotowe traktowanie ucznia, a wartości skłaniają człowieka do podejmowania odpowiednich wyborów czy decyzji. W realizowanym procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoła podejmuje działania związane z miejscami ważnymi dla pamięci narodowej, formami upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości, najważniejszymi świętami narodowymi i symbolami państwowymi.

Przedmioty nauczania z zakresu kształcenia ogólnego w branżowej szkole I stopnia:

- 1) język polski;
- 2) język obcy nowożytny;
- 3) historia;
- 4) wiedza o społeczeństwie;
- 5) podstawy przedsiębiorczości;
- 6) geografia;
- 7) biologia;
- 8) chemia;
- 9) fizyka;
- 10) matematyka;
- 11) informatyka;
- 12) wychowanie fizyczne;

⁴ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz. U. z 2017 r. poz. 986, z późn. zm.).

- 13) edukacja dla bezpieczeństwa;
- 14) wychowanie do życia w rodzinie⁵;
- 15) etyka;
- 16) język mniejszości narodowej lub etnicznej⁶;
- 17) język regionalny – język kaszubski⁶.

Etyka

Cele kształcenia (wymagania ogólne) określone w podstawie programowej etyki odpowiadają specyfice tego przedmiotu i uwzględniają zarówno jego charakter praktyczno-wychowawczy (tożsamość, podmiotowość i rozwój moralny, tworzenie wypowiedzi o moralności, samokształcenie), jak i teoretyczno-filozoficzny (tworzenie wypowiedzi z akcentem na poprawność uzasadnień, samokształcenie).

Treści nauczania (wymagania szczegółowe) przedmiotu etyka zostały podzielone na dwie części – ogólną i teoretyczną (elementy etyki ogólnej) oraz szczegółową i praktyczną (wybrane zagadnienia etyki szczegółowej). Treści nauczania z części pierwszej mają dostarczać teoretycznych narzędzi, pozwalających uczniom w sposób rzetelny i pogłębiony podejmować zagadnienia szczegółowe opisane w części drugiej z zakresu etyki życia osobistego, bioetyki, etyki społecznej i politycznej, etyki środowiskowej, etyki nauki i etyk zawodowych.

Specyfika edukacji etycznej pozwala zogniskować uwagę uczniów nie tylko na prakseologicznie pojętych celach kształcenia (mieralne efekty kształcenia), ale przede wszystkim na celach związanych z rozumieniem siebie i świata (hermeneutyczny aspekt kształcenia) oraz na wzmacnianiu autonomii ucznia (emancypacyjny aspekt kształcenia).

Praktyczno-wychowawczy charakter etyki, szerokie spektrum zagadnień stanowiących przedmiot rozważań etycznych oraz mocny akcent położony w podstawie programowej na rozwijanie zdolności samodzielnego, krytycznego myślenia sprawiają, że etyka może pełnić funkcję przedmiotu integrującego procesy edukacyjne realizowane w ramach nauczania przedmiotowego.

⁵ Sposób nauczania przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie określają przepisy wydane na podstawie art. 4 u st. 3 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. poz. 78, z późn. zm.).

⁶ Przedmiot język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz przedmiot język regionalny – język kaszubski jest realizowany w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 13 ust. 3 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2018 r. poz. 1457, z późn. zm.).

Podstawa programowa przedmiotu etyka

III etap edukacyjny: branżowa szkoła I stopnia dla uczniów będących absolwentami ośmioletniej szkoły podstawowej

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Tożsamość, podmiotowość i rozwój moralny.
 1. Rozwijanie wrażliwości moralnej.
 2. Identyfikowanie i rozumienie wartości, norm oraz postaw moralnych związanych z różnymi dziedzinami życia indywidualnego i społecznego.
 3. Rozwijanie postawy szacunku wobec każdego człowieka.
 4. Rozwijanie postawy odpowiedzialności za siebie oraz swoje społeczne i przyrodnicze otoczenie.
 5. Rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia.
 6. Identyfikowanie i analizowanie problemów i dylematów moralnych.
 7. Tworzenie aksjologiczno-moralnego komponentu własnego światopoglądu.
 8. Rozwijanie postaw społecznych, obywatelskich i patriotycznych.
- II. Tworzenie wypowiedzi.
 1. Formułowanie pytań dotyczących sfery aksjologiczno-moralnej.
 2. Formułowanie sądów wartościujących oraz ich uzasadnianie.
 3. Doskonalenie umiejętności uczestniczenia w dialogu i umiejętności dyskusowania o zagadnieniach moralnych.
- III. Samokształcenie.
 1. Rozwijanie umiejętności samodzielnego poszukiwania i wartościowania informacji oraz odpowiedzialnego korzystania z wiedzy.
 2. Kształcenie umiejętności uczenia się.
 3. Rozwijanie samoświadomości moralnej.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

- I. Elementy etyki ogólnej.
 1. Podstawy etyki. Uczeń:
 - 1) wie i wyjaśnia, czym jest etyka;
 - 2) analizuje i wyjaśnia relacje między etyką, moralnością, obyczajami, prawem i religią;
 - 3) wyjaśnia, na czym polega uniwersalny charakter norm moralnych;
 - 4) wyjaśnia różnicę między dobrem i złem moralnym a dobrem i złem pozamoralnym;
 - 5) objaśnia pojęcia: dobro i zło, wartość, godność, prawda, wolność, odpowiedzialność oraz rozważa rolę tych pojęć w etyce;

- 6) objaśnia klasyczne rozumienie osoby oraz wymienia i wyjaśnia specyficzne zdolności osoby ludzkiej: intelektualne poznanie, wolność, miłość.
2. Analiza ludzkiego działania w aspekcie moralnym. Uczeń:
 - 1) identyfikuje główne elementy struktury ludzkiego działania: podmiot (sprawca), adresat, przedmiot (wewnętrzna treść), motyw, intencja, skutki, okoliczności;
 - 2) rozpoznaje i nazywa podstawowe emocje oraz uczucia; posługuje się nazwami emocji i uczuć do charakteryzowania przeżyć własnych oraz przeżyć innych osób – rzeczywistych i fikcyjnych;
 - 3) zna różne kryteria moralnego wartościowania i posługuje się nimi przy wyznaczaniu moralnej wartości czynów;
 - 4) zna, objaśnia i stosuje główne kategorie deontyczne: działania nakazane, zakazane, dozwolone, chwalebne (supererogacyjne);
 - 5) zna, objaśnia i stosuje główne kategorie aretyczne: cnota, wada, charakter, wzór osobowy;
 - 6) charakteryzuje roztropność jako zdolność usprawniającą podmiot do podejmowania trafnych decyzji; rozwija cnotę roztropności;
 - 7) zna i wyjaśnia klasyczną koncepcję sumienia, kształtuje sumienie;
 - 8) wykorzystuje pojęcia dyskursu etycznego do analizowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych.

II. Wybrane zagadnienia etyki szczegółowej (praktycznej, stosowanej, zawodowej).

1. Etyka życia osobistego (indywidualnego). Uczeń:
 - 1) identyfikuje i analizuje problem sensu życia w kontekście klasycznego pytania etycznego: „jak należy żyć?”;
 - 2) identyfikuje i analizuje problem szczęścia, rozważa relację szczęścia do moralności;
 - 3) identyfikuje i analizuje moralne aspekty przyjaźni, charakteryzuje przyjaźń jako relację międzyosobową, ocenia wartość przyjaźni;
 - 4) identyfikuje i analizuje moralne aspekty miłości, charakteryzuje miłość jako relację międzyosobową, rozważa relację miłości do moralności;
 - 5) wyjaśnia ideę rozwoju moralnego i podaje przykłady działań egoistycznych, konformistycznych, altruistycznych;
 - 6) wyjaśnia, na czym polega autonomia człowieka, podaje przykłady działań i postaw autonomicznych i nieautonomicznych;
 - 7) podaje przykłady działań, które są wyrazem troski o własne zdrowie i życie; wyjaśnia, dlaczego należy odnosić się z szacunkiem do własnego ciała;
 - 8) analizuje problem stosowania środków psychoaktywnych i formułuje ocenę moralną dotyczącą tego typu działań (m.in. na przykładzie skutków ich stosowania przez uczestników ruchu drogowego);
 - 9) identyfikuje i analizuje moralne aspekty ludzkiej seksualności, rozpoznaje

- biologiczne, psychiczne, społeczne i kulturowe uwarunkowania ludzkiej seksualności, formułuje ocenę moralną różnych zachowań seksualnych;
- 10) identyfikuje i analizuje moralne aspekty życia rodzinnego, zna i porównuje różne historyczne i kulturowe modele rodziny, wyjaśnia znaczenie relacji rodzinnych w kontekście rozwoju moralnego człowieka, ocenia wartość rodziny;
 - 11) wyjaśnia, dlaczego człowiekowi należy okazywać szacunek; kształtuje postawę szacunku wobec każdego człowieka;
 - 12) analizuje fenomen śmierci, rozpoznaje biologiczne, psychiczne, społeczno-kulturowe aspekty śmierci i umierania.
2. Bioetyka. Uczeń identyfikuje i rozważa problemy moralne związane z:
- 1) początkiem ludzkiego życia (np. sztuczne zapłodnienie, aborcja);
 - 2) trwaniem i rozwojem ludzkiego życia (np. transplantacje, inżynieria genetyczna – klonowanie);
 - 3) końcem ludzkiego życia (np. uporczywa terapia, opieka paliatywna, eutanazja, samobójstwo).
3. Etyka społeczna i polityczna. Uczeń:
- 1) charakteryzuje relację: polityka – moralność;
 - 2) rozważa zagadnienie relacji: jednostka – społeczeństwo w kontekście sporu między indywidualizmem a kolektywizmem;
 - 3) rozważa zagadnienie naczelnych wartości w życiu społecznym w kontekście sporu między liberalizmem kulturowym a konserwatyzmem;
 - 4) wyjaśnia pojęcie dobra wspólnego oraz podaje przykłady realizacji tego rodzaju dobra; angażuje się w realizację dobra wspólnego;
 - 5) wyjaśnia znaczenie zasady solidaryzmu i kształtuje postawę solidarności (m.in. na przykładzie relacji do osób niepełnosprawnych);
 - 6) wyjaśnia pojęcie sprawiedliwości; kształtuje cnotę sprawiedliwości;
 - 7) rozważa zagadnienie granic tolerancji, kształtuje postawę otwartości i tolerancji;
 - 8) wyjaśnia pojęcie praw człowieka, analizuje wybrane artykuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, wskazuje przykłady łamania praw człowieka oraz rozważa różne sposoby ich ochrony;
 - 9) rozważa wady i zalety demokracji;
 - 10) rozważa znaczenie prawdy w życiu indywidualnym, społecznym i politycznym, kształtuje postawę uczciwości;
 - 11) rozpoznaje różne przejawy kłamstwa, zna społeczne skutki kłamstwa, dokonuje moralnej oceny kłamstwa;
 - 12) identyfikuje i analizuje problemy moralne dotyczące kwestii wolności słowa i jej granic;
 - 13) analizuje problem relacji między sztuką a moralnością, rozważa zagadnienie wolności artystycznej i jej granic;
 - 14) wyjaśnia pojęcie feminizmu, zna i rozważa wybrane postulaty feminizmu;

- 15) rozważa kwestię różnorodności kulturowej Europy i świata, wartościowania kultur i dialogu międzykulturowego, identyfikuje i analizuje problemy moralne dotyczące kwestii imigrantów i uchodźców;
 - 16) rozważa moralne aspekty wojny i pokoju, rozważa zjawisko terroryzmu i formułuje jego ocenę moralną;
 - 17) wyjaśnia pojęcie kary kryminalnej, zna główne koncepcje kary kryminalnej, rozważa kwestię uzasadnienia stosowania kary kryminalnej; rozważa argumenty za i przeciw karze śmierci, formułuje ocenę moralną kary śmierci.
4. Etyka a nauka i technika. Uczeń:
- 1) podaje przykłady właściwego i niewłaściwego wykorzystywania nowych technologii – w szczególności technologii informatycznych;
 - 2) jest świadomy, że postęp cywilizacyjny dokonuje się dzięki wiedzy; wyjaśnia, dlaczego wiedza jest dobrem (wartością);
 - 3) identyfikuje i analizuje wybrane problemy moralne związane z postępem naukowo-technicznym (np. problem ochrony prywatności, problem ochrony praw autorskich, problem cyberprzemocy, rozwój sztucznej inteligencji, transhumanizm).
5. Etyka środowiskowa. Uczeń:
- 1) określa, czym jest bioróżnorodność, uzasadnia potrzebę ochrony bioróżnorodności;
 - 2) rozważa zagadnienie moralnego statusu zwierząt;
 - 3) formułuje argumenty na rzecz ochrony przyrody, angażuje się w działania na rzecz ochrony środowiska.
6. Etyki zawodowe. Uczeń:
- 1) wyjaśnia związek między uczeniem się a wykonywaną pracą, wyjaśnia znaczenie pracy zarobkowej;
 - 2) objaśnia, czym jest społeczna odpowiedzialność biznesu;
 - 3) wyjaśnia pojęcie etyki zawodowej oraz kodeksu etyki zawodowej;
 - 4) w analizie wybranych zagadnień z zakresu etyk zawodowych wykorzystuje zapisy stosownych kodeksów etycznych;
 - 5) rozważa zalety i wady kodeksów etycznych;
 - 6) tworzy kodeks etyczny klasy (szkoły).

Warunki i sposób realizacji

Podstawa programowa etyki dla branżowej szkoły I stopnia opiera się na określonych założeniach dotyczących warunków (podmiotowych, przedmiotowych i organizacyjnych) oraz sposobu jej realizacji.

Uczniowie uczęszczający na zajęcia z etyki będą zmagali się z typowymi zadaniami rozwojowymi okresu dorastania, takimi jak: psychiczne usamodzielnianie się wobec rodziców i innych dorosłych, interioryzowanie określonych wartości, zasad, wzorców,

wypracowywanie satysfakcjonujących relacji z innymi (przede wszystkim z rówieśnikami), przygotowanie się do wyboru i pełnienia doniosłych ról społecznych (partnerskich, małżeńskich, rodzicielskich, zawodowych, obywatelskich). Zazwyczaj z tego typu zadaniami idą w parze takie postawy, przeżycia i zachowania jak: niepewność, kontestacja, zmienność emocjonalna i poznawcza, krytycyzm, ciekawość, skłonność do poszukiwań i eksperymentowania. Lekcje etyki mają pomóc uczniowi w jego samoidentyfikacji jako podmiotu moralnego i stymulować jego rozwój moralny na poziomie kognitywno-afektywnym i behawioralnym. Nauczyciel powinien stworzyć takie warunki na lekcjach etyki, aby uczniowie mogli uświadamiać sobie różne aspekty podmiotowości, aby mogli swobodnie wyrażać swoje przekonania, konfrontować je z przekonaniami innych i uczestniczyć we wspólnym, krytycznym i odpowiedzialnym analizowaniu zachowań, postaw i poglądów własnych oraz innych osób – rzeczywistych i fikcyjnych.

Treści nauczania zawarte w podstawie programowej zostały podzielone na dwie zasadnicze części. Część pierwsza obejmuje wybrane najważniejsze pojęcia i wybrane koncepcje z zakresu etyki ogólnej. Treści określone w części pierwszej mają dostarczać uczniom ogólnego, teoretycznego instrumentarium, pozwalającego w sposób rzetelny, podejmować namysł nad zagadnieniami szczegółowymi opisanymi w części drugiej.

Wyszczególnione w tej części podstawy programowej treści nauczania nie obejmują wszystkich istotnych zagadnień ogólnych składających się na wiedzę o etyce – ograniczono się do kluczowych kwestii, inne jedynie zostały zasygnalizowane. Część z tych zagadnień została określona w podstawie programowej etyki dla II etapu edukacyjnego. Nauczyciel etyki powinien zdiagnozować, czy uczniowie uczestniczący w prowadzonych przez niego zajęciach dysponują wiedzą z zakresu tego przedmiotu opisaną w podstawie programowej dla II etapu edukacyjnego. Jeżeli nauczyciel uzna, że należy rozbudować określone zagadnienia z zakresu etyki ogólnej, może skorzystać z treści zawartych w podstawie programowej etyki dla II etapu edukacyjnego. W podstawie programowej nie określono treści z zakresu historii etyki. Nauczyciel może takie treści wprowadzać – najlepiej w kontekście omawianych pojęć i problemów etycznych.

Część druga obejmuje wybrane zagadnienia szczegółowe z zakresu szeroko rozumianej etyki praktycznej. Treści w podstawie programowej koncentrują się na zarysowaniu spektrum problematyki moralnej podejmowanej w różnych typach refleksji etycznej – bardziej rozbudowana lista zagadnień szczegółowych dotyczy problematyki społeczno-politycznej, ze względu na potrzebę rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich jako tzw. kompetencji kluczowych oraz z zakresu etyki życia osobistego, ze względu na opisane już warunki podmiotowe podstawy programowej. Ze względu na dużą doniosłość praktyczną w podstawie programowej wyszczególniono także wybrane zagadnienia bioetyczne oraz zagadnienia z zakresu etyki środowiskowej, etyki nauki i etyk zawodowych. Określona w tej części podstawy programowej lista zagadnień ma charakter otwarty. Nauczyciel, a przede wszystkim sami uczniowie, mogą uzupełniać ową listę o zagadnienia w niej niewymienione,

a będące przedmiotem szczególnego zainteresowania uczestników zajęć.

W ramach edukacji etycznej uczniowie powinni wykorzystywać nowoczesne technologie informatyczno-komunikacyjne, respektując prawo autorskie i zasady bezpieczeństwa w sieci. W szczególności stałym komponentem metodycznym edukacji etycznej powinna być racjonalna, respektująca wymogi logiki, ale i etyki dyskusja. Stałą praktyką dydaktyczną powinno być również odwoływanie się do różnorodnych codziennych doświadczeń uczestników zajęć oraz do różnych tekstów kultury.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

**Szkoła ponadpodstawowa:
branżowa szkoła II stopnia**

Etyka

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego

III etap edukacyjny: branżowa szkoła II stopnia dla uczniów będących absolwentami ośmioletniej szkoły podstawowej

Po ukończeniu branżowej szkoły I stopnia uczeń może kontynuować kształcenie w branżowej szkole II stopnia w zawodach na poziomie technika, które posiadają kwalifikację wspólną z zawodem nauczonym w branżowej szkole I stopnia.

Celem edukacji w branżowej szkole II stopnia jest przygotowanie uczniów do uzyskania kwalifikacji zawodowych, a także, jak w przypadku innych typów szkół, do pracy i życia w warunkach współczesnego świata. Poza kształceniem zawodowym branżowa szkoła II stopnia ma za zadanie wyposażyć uczniów w odpowiedni zasób wiedzy ogólnej, która stanowi fundament wykształcenia, otwierając proces uczenia się przez całe życie. Kształcenie ogólne w branżowej szkole II stopnia stanowi kontynuację kształcenia ogólnego w branżowej szkole I stopnia.

Celem kształcenia ogólnego w branżowej szkole II stopnia jest:

- 1) traktowanie uporządkowanej, systematycznej wiedzy jako podstawy kształtowania umiejętności;
- 2) doskonalenie umiejętności myślowo-językowych, takich jak: czytanie ze zrozumieniem, pisanie twórcze, formułowanie pytań i problemów, posługiwanie się kryteriami, uzasadnianie, wyjaśnianie, klasyfikowanie, wnioskowanie, definiowanie, posługiwanie się przykładami itp.;
- 3) rozwijanie osobistych zainteresowań ucznia i integrowanie wiedzy przedmiotowej z różnych dyscyplin;
- 4) zdobywanie umiejętności formułowania samodzielnych i przemyślanych sądów, uzasadniania własnych i cudzych sądów w procesie dialogu we wspólnocie dociekającej;
- 5) łączenie zdolności krytycznego i logicznego myślenia z umiejętnościami wyobraźniowo-twórczymi;
- 6) rozwijanie wrażliwości społecznej, moralnej i estetycznej;
- 7) rozwijanie narzędzi myślowych umożliwiających uczniom obcowanie z kulturą i jej rozumienie;
- 8) rozwijanie u uczniów szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w branżowej szkole II stopnia należą:

- 1) myślenie – rozumiane jako złożony proces umysłowy polegający na tworzeniu nowych reprezentacji za pomocą transformacji dostępnych informacji, obejmującej interakcję

wielu operacji umysłowych: wnioskowanie, abstrahowanie, rozumowanie, wyobrażanie, sądzenie, rozwiązywanie problemów, twórczość. Dzięki temu, że uczniowie szkoły ponadpodstawowej uczą się równocześnie różnych przedmiotów, możliwe jest rozwijanie następujących typów myślenia: analitycznego, syntetycznego, logicznego, komputacyjnego, przyczynowo-skutkowego, kreatywnego, abstrakcyjnego; zachowanie ciągłości kształcenia ogólnego rozwija zarówno myślenie percepcyjne, jak i myślenie pojęciowe. Synteza obu typów myślenia stanowi podstawę wszechstronnego rozwoju ucznia;

- 2) czytanie – umiejętność łącząca zarówno rozumienie sensów, jak i znaczeń symbolicznych wypowiedzi; kluczowa umiejętność lingwistyczna i psychologiczna prowadząca do rozwoju osobowego, aktywnego uczestnictwa we wspólnocie, przekazywania doświadczeń między pokoleniami;
- 3) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie, jako podstawowa umiejętność społeczna, której podstawą jest znajomość norm językowych oraz tworzenie podstaw porozumienia się w różnych sytuacjach komunikacyjnych;
- 4) kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki, w tym programowanie;
- 5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym dbałość o poszanowanie praw autorskich i bezpieczne poruszanie się w cyberprzestrzeni;
- 6) umiejętność samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania, rzetelnego korzystania ze źródeł;
- 7) nabywanie nawyków systematycznego uczenia się, porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania;
- 8) umiejętność współpracy w grupie i działań indywidualnych.

Jednym z najważniejszych zadań branżowej szkoły II stopnia jest rozwijanie kompetencji językowej i kompetencji komunikacyjnej, stanowiących kluczowe narzędzie poznawcze we wszystkich dyscyplinach wiedzy. Istotne w tym zakresie jest łączenie teorii i praktyki językowej. Bogacenie słownictwa, w tym poznawanie terminologii właściwej dla każdego z przedmiotów, służy rozwojowi intelektualnemu ucznia, a wspomaganie i dbałość o ten rozwój należy do obowiązków każdego nauczyciela.

Ważnym zadaniem szkoły jest przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz dokumentowania swojej pracy, z uwzględnieniem prawidłowej kompozycji tekstu i zasad jego organizacji, z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Realizację powyższych celów powinna wspomagać dobrze wyposażona biblioteka szkolna, dysponująca aktualnymi zbiorami, zarówno w postaci księgozbioru, jak i w postaci zasobów multimedialnych. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni odwoływać się do zasobów biblioteki szkolnej i współpracować z nauczycielami bibliotekarzami w celu wszechstronnego przygotowania uczniów do samokształcenia i świadomego wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji.

Ponieważ środki społecznego przekazu odgrywają coraz większą rolę, zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym, każdy nauczyciel powinien poświęcić dużo uwagi edukacji medialnej, czyli wychowaniu uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów.

Ważnym celem działalności branżowej szkoły II stopnia jest skuteczne nauczanie języków obcych. Bardzo ważne jest dostosowanie zajęć do poziomu przygotowania ucznia, które uzyskał na wcześniejszych etapach edukacyjnych.

Ważnym zadaniem szkoły jest także edukacja zdrowotna, której celem jest rozwijanie u uczniów postawy dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu.

W procesie kształcenia ogólnego branżowa szkoła II stopnia kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji.

Kształcenie i wychowanie w branżowej szkole II stopnia sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i regionalnej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat. Szkoła dba o wychowanie młodzieży w duchu akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka, kształtuje postawę szacunku dla środowiska przyrodniczego, motywuje do działań na rzecz ochrony środowiska oraz rozwija zainteresowanie ekologią.

Duże znaczenie dla rozwoju młodego człowieka oraz jego sukcesów w dorosłym życiu ma nabywanie kompetencji społecznych, takich jak: komunikacja i współpraca w grupie, w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz organizacja i zarządzanie projektami.

Strategia uczenia się przez całe życie wymaga umiejętności podejmowania ważnych decyzji, poczynając od wyboru szkoły ponadpodstawowej, kierunku studiów lub konkretnej specjalizacji zawodowej, poprzez decyzje o wyborze miejsca pracy, sposobie podnoszenia oraz poszerzania swoich kwalifikacji, aż do ewentualnych decyzji o zmianie zawodu.

Szkoła ma stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod i technik wywodzących się z informatyki, w tym logicznego i algorytmicznego myślenia, programowania, posługiwania się aplikacjami komputerowymi, wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, posługiwania się komputerem i podstawowymi urządzeniami cyfrowymi oraz stosowania tych umiejętności na zajęciach z różnych przedmiotów, m.in. do pracy nad tekstem, wykonywania obliczeń, przetwarzania informacji i jej prezentacji w różnych postaciach.

Każda sala lekcyjna powinna mieć dostęp do internetu, uczniowie i nauczyciele powinni mieć zapewniony dostęp do pracowni stacjonarnej lub mobilnej oraz możliwość korzystania z własnego sprzętu. Wszystkie pracownie powinny być wyposażone w monitor interaktywny (z wbudowanym komputerem i oprogramowaniem) lub zestaw: komputer, projektor i tablica interaktywna lub ekran.

Szkoła ma również przygotowywać uczniów do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci.

Szkoła oraz poszczególni nauczyciele są obowiązani do podejmowania działań mających na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia stosownie do jego potrzeb i możliwości. Uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi nauczanie dostosowuje się do ich możliwości psychofizycznych i tempa uczenia się.

Zastosowanie metody projektu, oprócz wspierania w nabywaniu opisanych wyżej kompetencji, pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych.

Opis wiadomości i umiejętności zdobytych przez ucznia w branżowej szkole II stopnia jest przedstawiany w języku efektów uczenia się, zgodnie z Polską Ramą Kwalifikacji⁷⁾.

⁷⁾ Ustawa dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz. U. z 2017 r. poz. 986 i 1475).

Działalność edukacyjna branżowej szkoły II stopnia jest określona przez:

- 1) szkolny zestaw programów nauczania, który uwzględniając wymiar wychowawczy, obejmuje całą działalność szkoły z punktu widzenia dydaktycznego;
- 2) program wychowawczo-profilaktyczny szkoły, obejmujący wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym i profilaktycznym.

Szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

Przedmioty nauczania z zakresu kształcenia ogólnego w branżowej szkole II stopnia:

- 1) język polski;
- 2) język obcy nowożytny;
- 3) matematyka;
- 4) informatyka;
- 5) wiedza o społeczeństwie;
- 6) wychowanie fizyczne;
- 7) etyka;
- 8) język mniejszości narodowej lub etnicznej⁸;
- 9) język regionalny – język kaszubski⁸.

Etyka

Cele kształcenia (wymagania ogólne) określone w podstawie programowej etyki odpowiadają specyfice tego przedmiotu i uwzględniają zarówno jego charakter praktyczno-wychowawczy (tożsamość, podmiotowość i rozwój moralny, tworzenie wypowiedzi o moralności, samokształcenie), jak i teoretyczno-filozoficzny (wiedza o etyce, tworzenie wypowiedzi z akcentem na poprawność uzasadnień, samokształcenie).

Treści nauczania (wymagania szczegółowe) zostały podzielone na dwie części – ogólną i teoretyczną (elementy etyki ogólnej) oraz szczegółową i praktyczną (wybrane zagadnienia etyki szczegółowej). Treści nauczania z części pierwszej mają dostarczać teoretycznych narzędzi, pozwalających uczniom w sposób rzetelny, pogłębiony podejmować zagadnienia szczegółowe opisane w części drugiej z zakresu etyki życia osobistego, bioetyki, etyki społecznej i politycznej, etyki środowiskowej, etyki nauki i etyk zawodowych.

⁸ Przedmiot język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz przedmiot język regionalny – język kaszubski jest realizowany w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 13 ust. 3 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2018 r. poz. 1457, z późn. zm.).

Warto podkreślić, że specyfika edukacji etycznej pozwala zogniskować uwagę uczniów nie tylko na prakseologicznie pojętych celach kształcenia (mieralne efekty kształcenia), ale przede wszystkim na celach związanych z rozumieniem siebie i świata (hermeneutyczny aspekt kształcenia) oraz na wzmacnianiu autonomii ucznia (emancypacyjny aspekt kształcenia).

Praktyczno-wychowawczy charakter etyki, szerokie spektrum zagadnień stanowiących przedmiot rozważań etycznych oraz mocny akcent położony w podstawie programowej na rozwijanie zdolności samodzielnego, krytycznego myślenia sprawiają, że etyka może pełnić funkcję przedmiotu integrującego procesy edukacyjne realizowane w ramach nauczania przedmiotowego.

Podstawa programowa przedmiotu etyka

III etap edukacyjny: branżowa szkoła II stopnia dla uczniów będących absolwentami ośmioletniej szkoły podstawowej

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Tożsamość, podmiotowość i rozwój moralny.
 1. Rozwijanie wrażliwości moralnej.
 2. Identyfikowanie i rozumienie wartości, norm oraz postaw moralnych związanych z różnymi dziedzinami życia indywidualnego i społecznego.
 3. Rozwijanie postawy szacunku wobec każdego człowieka.
 4. Rozwijanie postawy odpowiedzialności za siebie oraz swoje społeczne i przyrodnicze otoczenie.
 5. Rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia.
 6. Identyfikowanie i analizowanie problemów oraz dylematów moralnych.
 7. Tworzenie aksjologiczno-moralnego komponentu własnego światopoglądu.
 8. Rozwijanie postaw społecznych, obywatelskich i patriotycznych.
- II. Tworzenie wypowiedzi.
 1. Formułowanie pytań dotyczących sfery aksjologiczno-moralnej.
 2. Formułowanie sądów wartościujących oraz ich uzasadnianie.
 3. Doskonalenie umiejętności uczestniczenia w dialogu i umiejętności dyskusowania o zagadnieniach moralnych.
- III. Samokształcenie.
 1. Rozwijanie umiejętności samodzielnego poszukiwania i wartościowania informacji oraz odpowiedzialnego korzystania z wiedzy.
 2. Kształcenie umiejętności uczenia się.
 3. Rozwijanie samoświadomości moralnej.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

- I. Elementy etyki ogólnej.
 1. Podstawy etyki. Uczeń:
 - 1) wie i wyjaśnia, czym jest etyka;
 - 2) objaśnia pojęcia: dobro i zło, wartość, godność, prawda, wolność, odpowiedzialność oraz rozważa rolę tych pojęć w etyce;
 - 3) zna i objaśnia klasyczną koncepcję osoby;
 - 4) charakteryzuje wybrane filozoficzne koncepcje człowieka oraz wyjaśnia zależności między rozstrzygnięciami antropologicznymi a etycznymi.

2. Analiza ludzkiego działania w aspekcie moralnym. Uczeń:

- 1) identyfikuje główne elementy struktury ludzkiego działania: podmiot, adresat, przedmiot (wewnętrzna treść), motyw, intencja, skutki, okoliczności;
- 2) rozpoznaje i nazywa podstawowe emocje oraz uczucia; posługuje się nazwami emocji i uczuć do charakteryzowania przeżyć własnych oraz przeżyć innych osób – rzeczywistych i fikcyjnych;
- 3) zna i wyjaśnia pojęcia sprawstwa i zaniechania;
- 4) zna różne kryteria moralnego wartościowania i posługuje się nimi przy wyznaczaniu moralnej wartości czynów;
- 5) zna, objaśnia i stosuje główne kategorie deontyczne: działania nakazane, zakazane, dozwolone;
- 6) zna, objaśnia i stosuje główne kategorie aretyczne: cnota, wada, charakter, wzór osobowy;
- 7) charakteryzuje roztropność jako zdolność usprawniającą podmiot do podejmowania trafnych decyzji; rozwija cnotę roztropności;
- 8) zna i wyjaśnia klasyczną koncepcję sumienia, kształtuje sumienie;
- 9) wykorzystuje pojęcia dyskursu etycznego do analizowania przeżyć, działań i postaw bohaterów powieści, opowiadań, filmów, spektakli teatralnych, gier komputerowych.

II. Wybrane zagadnienia etyki szczegółowej (praktycznej, stosowanej, zawodowej).

1. Etyka życia osobistego (indywidualnego). Uczeń:

- 1) identyfikuje i analizuje problem sensu życia w kontekście klasycznego pytania etycznego: „jak należy żyć?”;
- 2) identyfikuje i analizuje problem szczęścia, rozważa relację szczęścia do moralności;
- 3) identyfikuje i analizuje moralne aspekty przyjaźni, charakteryzuje przyjaźń jako relację międzyosobową, ocenia wartość przyjaźni;
- 4) identyfikuje i analizuje moralne aspekty miłości, charakteryzuje miłość jako relację międzyosobową, rozważa relację miłości do moralności;
- 5) wyjaśnia ideę rozwoju moralnego i podaje przykłady działań egoistycznych, konformistycznych, altruistycznych;
- 6) wyjaśnia, na czym polega autonomia człowieka, podaje przykłady działań i postaw autonomicznych i nieautonomicznych;
- 7) podaje przykłady działań, które są wyrazem troski o własne zdrowie i życie; wyjaśnia, dlaczego należy odnosić się z szacunkiem do własnego ciała;
- 8) analizuje problem stosowania środków psychoaktywnych i formułuje ocenę moralną dotyczącą tego typu działań (m.in. na przykładzie skutków ich stosowania przez uczestników ruchu drogowego);
- 9) identyfikuje i analizuje moralne aspekty ludzkiej seksualności, rozpoznaje biologiczne, psychiczne, społeczne i kulturowe uwarunkowania ludzkiej seksualności;

- 10) identyfikuje i analizuje moralne aspekty życia rodzinnego, zna i porównuje różne historyczne i kulturowe modele rodziny, wyjaśnia znaczenie relacji rodzinnych w kontekście rozwoju moralnego człowieka, ocenia wartość rodziny;
 - 11) wyjaśnia, dlaczego człowiekowi należy okazywać szacunek; kształtuje postawę szacunku wobec każdego człowieka;
 - 12) analizuje fenomen śmierci, rozpoznaje biologiczne, psychiczne, społeczno-kulturowe aspekty śmierci i umierania.
2. Bioetyka. Uczeń identyfikuje i rozważa problemy moralne związane z:
- 1) początkiem ludzkiego życia (np. sztuczne zapłodnienie, aborcja);
 - 2) trwaniem i rozwojem ludzkiego życia (np. transplantacje, inżynieria genetyczna – klonowanie);
 - 3) końcem ludzkiego życia (np. uporczywa terapia, opieka paliatywna, eutanazja, samobójstwo).
3. Etyka społeczna i polityczna. Uczeń:
- 1) charakteryzuje relację: polityka – moralność;
 - 2) rozważa zagadnienie relacji: jednostka – społeczeństwo;
 - 3) rozważa zagadnienie naczelnych wartości w życiu społecznym w kontekście sporu między liberalizmem kulturowym a konserwatyzmem;
 - 4) wyjaśnia pojęcie dobra wspólnego oraz podaje jego przykłady, angażuje się w realizację dobra wspólnego;
 - 5) wyjaśnia znaczenie zasady solidaryzmu i kształtuje postawę solidarności;
 - 6) wyjaśnia pojęcie sprawiedliwości, kształtuje cnotę sprawiedliwości;
 - 7) zna i analizuje pojęcie tolerancji, rozważa zagadnienie granic tolerancji, kształtuje postawę otwartości i tolerancji;
 - 8) wyjaśnia pojęcie praw człowieka, analizuje wybrane artykuły Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, wskazuje przykłady łamania praw człowieka oraz rozważa różne sposoby ich ochrony;
 - 9) rozważa znaczenie prawdy w życiu społecznym i politycznym, kształtuje postawę uczciwości;
 - 10) rozpoznaje różne przejawy kłamstwa, zna społeczne skutki kłamstwa i dokonuje moralnej oceny kłamstwa;
 - 11) identyfikuje i analizuje problemy moralne dotyczące kwestii wolności słowa i jej granic;
 - 12) analizuje problem relacji między sztuką a moralnością, rozważa zagadnienie wolności artystycznej i jej granic.
4. Etyka a nauka i technika. Uczeń:
- 1) podaje przykłady właściwego i niewłaściwego wykorzystywania nowych technologii – w szczególności technologii informatycznych;
 - 2) jest świadomy, że postęp cywilizacyjny dokonuje się dzięki wiedzy; wyjaśnia, dlaczego wiedza jest dobrem (wartością);

- 3) identyfikuje i analizuje wybrane problemy moralne związane z postępem naukowo-technicznym (np. problem ochrony prywatności, problem ochrony praw autorskich, problem cyberprzemocy, rozwój sztucznej inteligencji, transhumanizm).
5. Etyka środowiskowa. Uczeń:
 - 1) określa, czym jest bioróżnorodność, uzasadnia potrzebę ochrony bioróżnorodności;
 - 2) rozważa zagadnienie moralnego statusu zwierząt;
 - 3) formułuje argumenty na rzecz ochrony przyrody, angażuje się w działania na rzecz ochrony środowiska.
6. Etyki zawodowe. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia związek między uczeniem się a wykonywaną pracą; wyjaśnia znaczenie pracy zarobkowej;
 - 2) objaśnia, czym jest społeczna odpowiedzialność biznesu;
 - 3) wyjaśnia pojęcie etyki zawodowej oraz kodeksu etyki zawodowej;
 - 4) zna i stosuje do analizy szczegółowych przypadków najważniejsze wartości i zasady wybranych etyk zawodowych;
 - 5) w analizie wybranych zagadnień z zakresu etyk zawodowych wykorzystuje zapisy stosownych kodeksów etycznych;
 - 6) rozważa zalety i wady kodeksów etycznych;
 - 7) tworzy kodeks etyczny klasy (szkoły).

Warunki i sposób realizacji

Zakłada się, że uczniowie uczestniczący w zajęciach z etyki będą zmagali się z typowymi zadaniami rozwojowymi okresu dorastania, takimi jak: psychiczne usamodzielnianie się wobec rodziców i innych dorosłych, interioryzowanie określonych wartości, zasad, wzorców, wypracowywanie satysfakcjonujących relacji z innymi (przede wszystkim z rówieśnikami), przygotowanie się do wyboru i pełnienia doniosłych ról społecznych (partnerskich, małżeńskich, rodzicielskich, zawodowych, obywatelskich). Warto mieć na uwadze, że zazwyczaj z tego typu zadaniami idą w parze takie postawy, przeżycia i zachowania jak: niepewność, kontestacja, zmienność emocjonalna i poznawcza, krytycyzm, ciekawość, skłonność do poszukiwań i eksperymentowania. Mając na uwadze podmiotowe warunki realizacji podstawy programowej, można uznać, iż lekcje etyki mają pomóc uczniowi w jego samoidentyfikacji jako podmiotu moralnego i stymulować jego rozwój moralny na poziomie kognitywno-afektywnym i behawioralnym. Ważnym zadaniem nauczyciela jest stworzenie takich warunków na lekcjach etyki, aby uczniowie mogli uświadamiać sobie różne aspekty podmiotowości, aby mogli swobodnie wyrażać swoje przekonania, konfrontować je z przekonaniami innych i uczestniczyć we wspólnym, krytycznym i odpowiedzialnym analizowaniu zachowań, postaw i poglądów własnych oraz innych osób – rzeczywistych i fikcyjnych.

Podstawa programowa obejmuje wybrane zagadnienia szczegółowe z zakresu szeroko rozumianej etyki praktycznej. Podstawa programowa koncentruje się na zarysowaniu spektrum problematyki moralnej podejmowanej w różnych typach refleksji etycznej – bardziej rozbudowana lista zagadnień szczegółowych dotyczy problematyki społeczno-politycznej, ze względu na potrzebę rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich jako tzw. kompetencji kluczowych oraz z zakresu etyki życia osobistego, ze względu na opisane już warunki podmiotowe podstawy programowej.

Ważne jest ponadto, aby w ramach edukacji etycznej uczniowie wykorzystywali nowoczesne technologie informatyczno-komunikacyjne, respektując prawo autorskie i zasady bezpieczeństwa w sieci. W szczególności stałym komponentem metodycznym edukacji etycznej powinna być racjonalna, respektująca wymogi logiki, ale i etyki dyskusja. Stałą praktyką dydaktyczną powinno być również odwoływanie się do różnorodnych codziennych doświadczeń uczniów uczestniczących w zajęciach oraz do różnych tekstów kultury.

